

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUSSELL FELSEFESİNDE TANRI VE KÖTÜLÜK
PROBLEMİ

Maksut Ali ATAMER

Danışman

Doç. Dr. Fatih TOKTAŞ

İZMİR - 2017

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Russell Felsefesinde Tanrı ve Kötülük Problemi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05.09.2017

Maksut Ali ATAMER

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Russell Felsefesinde Tanrı ve Kötülük Problemi
Maksut Ali ATAMER

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmamızda Russell'ın Tanrı ve kötülükle ilgili düşüncelerini din felsefesi açısından incelemeye çalıştık.

Russell Kilise'nin tutumundan hayatı boyunca son derece rahatsız olmuştur. Özellikle insanların özgürlüklerine müdahale edilmesi acımasızca ve adeta işkence mahiyetince cezaların uygulanması din karşı bir soğukluk geliştirmesine sebep olmuştur.

Ayrıca Russell bir taraftan Tanrı'nın varlığı ispatlama noktasında agnostik olduğunu söylerken diğer taraftan Tanrı'nın ispatlanamayacağı yönünde görüş belirtmeyi tercih etmiştir. Bu da onun çelişkili yönlerinden biridir. Russell'ın inancının kaynağı olarak korku, nefret, adalet gibi duyguları dile getirmesi de dine karşı aldığı olumsuz tavrı göstermektedir. Ancak tüm insanların bu sebepten dolayı dine inanması fikri tutarlı bir fikir değildir.

Tanrının varlığı probleminin yanı sıra Russell'ın Din felsefesinin önemli konularından birisi olan Kötülük Problemini Tanrı'nın varlığı aleyhine kullanıp kullanmadığını analitik bir metotla incelemeye çalıştık.

Tezimizde Russell'ın tabi kötülük ve ahlaki kötülük delilini kullanarak Tanrı'nın iyi, adil ve merhametli olduğu şeklindeki anlayışa getirmiş olduğu itirazları tahlil etmeye çalıştık. Görebildiğimiz kadarıyla, Russell'ın itirazları teistik ahlaka yönelerek Tanrı'nın iyi, adil ve merhametli olmasına rağmen tabii ve ahlaki kötülüğe dünyada izin vermesinin kabul edilmez olduğu noktasında toplanmaktadır.

Bizim Russell’a karşı yapmaya çalıştığımız kötülük problemi çabasında ise, Tanrı’nın adaletiyle kudreti arasındaki ikileme dikkat çekilmiştir. Kanaatimizce, bu ikilemin çözümü, teolojik ahlakın değil, ahlak teolojisinin Tanrı tasavvurunda bulunmaktadır. Russell, bu ikisi arasındaki farka dikkat etmeksizin teizmi “dogmatik bir inanç” olarak kabul ettiği ve ahlak teolojisindeki değeri görmediği için Tanrı, insan ve evren tasavvurunda teizmi haksız bir şekilde eleştirmiştir.

Diyebiliriz ki, Russell’ın iddia ettiği şekliyle kötülük problemi, monoteist dinler için bir tehlike oluşturmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Russell, Ahlak, İnanç, Mantık, Kötülük.

ABSTRACT
Master's Thesis
God and the Problem of Evil in Russell Philosophy
Maksut Ali ATAMER

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Studies
Philosophy and Religious Studies Program

In our study we have tried to examine views concerning the God and evil in Russell in accordance with religion of philosophy.

The reason Russell has an antipathy deal with religion is meddle with freedoms of people and comed out faults like torture.

In addition to this while he says he is agnostic about existence of God he prefers the view about existence of God can't be proved. This is one of his contradictions. Russell thinks that source of the belief of religion. But the idea of all people believe the religion, because of these reasons is inconsistent.

The problem of the existence of God as well as Russell's philosophy of religion, which is one of the important issues of the problem of evil against the existence of God is using an analytical method tried to analyze.

In our study, we tried to analyze some objections which Russell stated to understanding of God's omnipotence, omniscience and perfect goodness, with using the argument from natural and moral evil. As well as we see, objections of Russell incline to theistic ethics, and therefore his objections focus on the point that why an infinitely powerful and good God permitted natural and moral evil in his universe.

We are trying to do against Russell in theodicy efforts, however, the power of God's justice is drawn between the dilemma. In our opinion, the solution to this dilemma, not theological ethics, morality, theology God is in the imagination. Russell attention to the difference between the two without theism "dogmatic

faith" has accepted and moral theology does not see the value in the God of theism in the human imagination and the universe has been unfairly criticized.

We can say, Russell's problem of evil as it is claimed, does not constitute a danger to the monotheistic religions.

Keywords : God, Russell, Morals, Belief, Logic, Evil.

RUSSELL FELSEFESİNDE TANRI VE KÖTÜLÜK PROBLEMİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM RUSSELL'IN TANRI ANLAYIŞI

1.1. TANRI ANLAYIŞI	3
1.1.1. Tanrı Kavramı	3
1.1.2. Tanrının Varlığı Problemi	4
1.1.3. Russell ve Tanrının Varlığı Problemi	7

İKİNCİ BÖLÜM RUSSELL VE KÖTÜLÜK PROBLEMİ

2.1. KÖTÜLÜK PROBLEMİ	12
2.1.1. Kötülük Kavramı	12
2.1.2. Kötülük Problemi	13
2.1.3. Russell'ın Kötülük Problemine Bakışı	18
2.1.4. Russell'a Göre Doğal Kötülük	32
2.1.5. Russell'ın Doğal Kötülüğü Reddi	41
2.1.6. Russell'a Göre Ahlaki Kötülük	47

2.1.7. Russell’ın Ahlaki Kötülüğü Reddi	56
SONUÇ	60
KAYNAKÇA	64

GİRİŞ

Tanrı'nın varlığı sorunu, insanlık tarihi kadar eskidir, insanlığın ilk tarih sahnesine çıktığı günden beri üzerinde en çok konuşulan şeylerin başında Tanrı'nın varlığı sorunu gelmektedir. Felsefe tarihinde yer edinmiş her filozof, bu tarihi ve zor problemle ilgili fikirlerini söylemiştir. Tanrı'nın varlığı sorunu sadece teolojinin değil özellikle de günümüzde popüler olan din felsefesinin en önemli konusu olmuştur.

Tanrı'nın varlığını konusuyla ilgili; varlığının olduğu – olmadığı konusundaki tartışmalar günümüze kadar süregelmiştir. Tanrı'nın var olmadığı fikrini savunanların birçok itirazları olmuş, ciddi itirazlar ortaya konmuştur. Tanrının varlığı aleyhinde en ciddi itiraz olarak kabul edilen kötülük problemi, felsefenin, daha dar alanda ise din felsefesinin konularından biridir.

Çalışmamız, Russell'ın Tanrı anlayışı ve Russell'ın kötülük problemine bakışı olmak üzere iki genel başlıktan oluşmaktadır. Araştırmalarımız sonucu elde ettiğimiz bilgilere göre Bertrand Russell matematik, mantık, epistemoloji, ahlak ve politika gibi başlıca uğraşlarının yanında Din Felsefesi 'ne oldukça az yer ayırmıştır. Ancak yine de onun din hakkındaki eleştirilerinin büyük etkileri olmuş ve bu eleştiriler sert tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışmamızda Russell'ın din hakkındaki eleştirileri ile ahlaki, politik konularda insanların mutluluğu ve barış için verdiği mücadelelerini göz önünde bulundurarak, onun din felsefesini çeşitli açılardan okumak gerektiğini göstermeye çalıştık.

Din felsefesinin en önemli problemlerinden biri de Tanrı'nın varlığı ile dünyadaki fiziki ve ahlaki kötülüklerin nasıl ilişkilendirileceği konusudur. Ahlak probleminin de bu konu ile ilgili doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bu tartışma sırasında kötülük probleminin ne olduğu ve bununla ilgili olarak teolojik ahlakın ve ahlak teolojisinin durumunu tespit ederek, Russell'ın "kötülük problemi" Tanrı'nın varlığı aleyhine bir kanıt olarak kullanmasını analiz etmeye çalıştık.

İslam düşüncesi tarihinde kötülük problemi "en uygunluk", "güzellik", "çirkinlik" ve "mümkün varlık" vs. kavramlarının çevresinde tartışılmıştır. Ahlaki ve ontolojik bağımsızlık, bir başka ifade ile filozofların "tabi zorunluluğu" ile Mutezilenin "ahlaki zorunluluğu" kötülük probleminde önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu tür problemlerin ele alınışında Tanrı ile insan arasında kurulan analojinin büyük

bir yeri vardır. Bu saydığımız noktalardan hareket ederek Russell’a göre kötülük problemini ve Tanrının varlığı ile kötülük problemi arasında nasıl bir bağlantı kurduğunu incelemeye çalıştık.

Russell’ın tanrı anlayışı ve din anlayışı hakkındaki Türkiye’de yapılmış olan Bertand Russell Düşüncesinde İnsanın Yeri ve Önemi Yüksek Lisans tezi (Ankara, 2011), Bertrand Russell ve Din Yüksek Lisans tezi (Bursa,2006), Bertrand Russell’a Göre Kötülük Problemi Yüksek Lisans tezi (Kayseri, 1994), Bertrand Russell ve Din Yüksek Lisans tezi (İzmir, 1999), Bertrand Russell'in Felsefesinde Tanrı Problemi Doktora tezi çalışmaları incelenmiştir.

Çalışmamızda kötülük problemi ile ilgili İslam ve Batı kaynaklarından yararlanılarak konunun nasıl bir düzlemde ele alındığı gösterilmiş, Russell’ın ulaşabildiğimiz Türkçe ve İngilizce eserlerinden, Russell hakkında yapılmış çalışmalardan faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSSELL'IN TANRI ANLAYIŞI

1.1. TANRI ANLAYIŞI

1.1.1. Tanrı Kavramı

Kavram, bir şeyin bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımına; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk derecesi ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir ya da ideye (Platoncu olmayan bir anlamda ideye) verilen addır.¹

Kavramla hayali birbirinden ayırmak gerekir çünkü hayal daima özel bir durumdur; belli birtakım asıl olmayan niteliklerle objenin tasavvurudur; bu nedenle hayalde asıl olmayan niteliklerin payı büyüktür. Kavram ise geneldir, objenin şu veya bu niteliğini değil de temel niteliğini taşır.²

Tanrı terimi Türk lehçelerinde ufak farklılıklarla ifade edilmiştir. Ancak başka dillere bakıldığında farklı terimler kullanıldığı görülmektedir; İngilizce 'de God, Almanca 'da Gott, Fransızca 'da Dieu, Rusça 'da Bog, Farsça 'da Huda, Arapça 'da Allah, İlah gibi.

Genel anlamda Tanrı terimi, âlemi yaratan, hayat veren ve hala âlem üzerindeki etkisini sürdüren, güçlü, her şeye gücü yeten, kudretli bir varlık anlamında kullanılmaktadır. Hemen hemen mevcut kaynakların çoğunda bu ve buna yakın şekillerde tanımlanmaktadır.

Acaba Tanrı terimi bir isim midir? Yoksa O, bir tanım mıdır? Tanrı terimi ile ilgili iki anlayış bulunmaktadır. Birincisi Tanrı terimi isimdir, ikincisi ise tanrı terimi tanımdır. Bu terimi kullanan kişi, Tanrı'ya ilişkin bilgiyi tanıma yolu ile elde etmişse o zaman “Tanrı” terimi isim olmaktadır ve “Tanrı” geleneksel bir etiket olmanın ötesinde, isimlendirildiği şeye bağlı bir gerçeklik olur.³ Ancak kişinin böyle tanımaya

¹ Bayram Dalkılıç, **20.yy'da bir Ateist Bertrand Russell**, Kendözü Yayıncılık, Konya, 2000, (Russell), s. 50.

² Necati Öner, **Klasik Mantık**, Bilim Yayınları, Ankara, 1986 s.16.

³ Dalkılıç, Russell, s.48.

dayanan bir bilgisi yoksa bu durumda o, “Tanrı” terimini bir tanımın kısaltılması ya da adı olarak kullanıyor, demektir.⁴

Zaman zaman kullanımlarda farklılıklar gözüktükçe de felsefe tarihinde filozoflar Tanrı’dan bahsettiklerinde genellikle insanın ve âlemin dışında ve üstünde olan bir varlığa sahip Zat’ı kastetmişlerdir.

1.1.2. Tanrının Varlığı Problemi

Tanrı’nın varlığı ve evrenle olan ilişkisi, Tanrı’ya inanç, düşünce tarihinin en eski ve en temel problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi insan, evren ve Tanrı ilkçağlardan beri insanların dikkatini çeken üç temel konudur. Zaman zaman bu konulardan biri, ağırlıklı merkezi olmak üzere diğerleri ona bağlı olarak ele alınıp incelenmiştir. Daha önceleri insan, evren, bu merkezde olsa da Tanrı sorunu gittikçe ağırlık merkezi olmaya başlamıştır. Zaman geçmesine rağmen Tanrı’nın varlığı problemi önemini kaybetmemiş, insan zihninden veya evrenden başlanarak, Tanrı problemi incelenmeye çalışılmıştır.⁵ Bu da Tanrı’nın sadece teolojinin değil, felsefe tarihinin ve özellikle de din felsefesinin önemli konularından biri olduğunu göstermektedir.⁶ Felsefede metafiziğin alanına giren bu konu insanın geçmişi ile ilgili olduğu kadar, geleceğini, kaderini, bu âlemdeki yerini, var oluş hikmetini düşünmesi zorunluluğunu da doğurmuştur.⁷

Tanrının varlığını ispat etmek en azından böyle bir fikri çabaya koyulmak, felsefe ve ilahiyatın en merkezi problemi olagelmıştır. Felsefe tarihinde yer tutmuş hemen hemen hiçbir ciddi filozof yoktur ki bu tarihi ve çetin problem hakkında bir şeyler söylememiş olsun. Bu alanda ciltler dolusu düşünceler ortaya konmasına rağmen günümüz felsefe ve ilahiyat çevrelerinde hemen her ay yeni bir kitabın çok sayıda ciddi makalenin yayınlanması konunun canlılığını göstermek bakımından oldukça dikkat çekicidir.⁸

⁴ Dalkılıç, Russell, s.48.

⁵ Tuncay İmamoğlu, **Bir Tanrı kanıtlaması Olarak Berkeley İdealizmi**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, (Berkeley İdealizmi), 2004, s.141.

⁶ Aydın Topaloğlu, **Tanrı Tanımlarının Felsefi Boyutları Teizim ya da Ateizm**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, (Ateizm), 2001, s.9.

⁷ Necip Taylan, **Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu, Şehir Yayınları**, İstanbul, 2000, s.15.

⁸ Mehmet S. Aydın, **Din felsefesi**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2002, (Din Felsefesi), s.19.

İnsanoğlunun büyük merakları ve bunlarla ilgili olarak sorduğu büyük sorulardan biri de hiç şüphesiz ki evreni ve içindekileri yaratan bir Tanrı olup-olmadığı sorusudur. Bu soru güncel hayatta olduğu kadar felsefe ve özellikle de din felsefesinde çok sıkça tartışılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar arasında en genel iki yaklaşım ortaya çıkmıştır: Teizm ve Ateizm.

Teizm, evreni ve içindekileri yaratan aşkın bir Tanrı'nın var olduğunu onaylamaktadır. Teizme göre, bütün evreni yaratan, ilimi, irade, kudret ve iyilik sahibi bir Tanrı vardır. Her medeniyet ve meslekten birçok insan için Tanrı inancı, bu uçsuz bucaksız evrenin gizemini ve güzelliklerini açıklayan, acılar ve mutlulukların bir arada yaşandığı, kısacık insan ömrüne anlam kazandıran ve varlığımızın bedensel ölümümüzle sona ermeyeceği ümidinin teminatı olan bir varlığa ilişkin vazgeçilemez inançtır.⁹ Bu inanca göre Tanrı, ezeli, bilinçli ve evreni bilen bir varlıktır. Bu felsefi sistem, evrenin Tanrı tarafından yaratıldığını, O'nun iradesi ile varlığını sürdürdüğünü, Tanrı'nın her şeye gücünün yettiğini, her şeyi bildiğini ve en yüksek derecede iyi olduğunu ifade etmektedir.¹⁰

Teizm, her şeyden önce Tanrı'yı yüce ve aşkın bir varlık olarak tanımlamış ve Tanrı'yı, panteist, deist ve antropomorfik (insan biçimli) Tanrı kavramlarından farklı görmüştür. Tanrı'nın aşkın bir varlık oluşu, O'nun evrende var olan her şeyden ve insanın aklına gelebilecek her hangi bir varlık türünden tamamıyla farklı olması demektir. Yine teizme göre Tanrı, biricik, eşsiz ve maddi olmayan bir varlıktır. O, fenomenler dünyasındaki her hangi bari varlık gibi maddi düşünülemez. Dolayısıyla, Tanrı'yı fenomenler dünyasındaki bir varlık olarak düşünmek ya da böyle olduğunu düşünerek varlığını kanıtlamaya çalışmak veya kanıtlanmasını istemek yersiz olacaktır.¹¹

Teizme göre Tanrı, zat itibariyle aşkın, sıfatları ile içkindir. Aşkın ve içkin olmasının yanı sıra O, bir takım temel niteliklere de sahiptir. O, öncesizdir, sonsuzdur, varlığı zorunludur, biridir, basit ve maddi bir varlık değildir, iyilik sahibidir, yaratıcıdır, yetkinidir. O, bütün ihtiyaçlardan zaman ve mekân dünyasının neden-

⁹Cafer Sadık Yaran, **Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Aklılığı**, Etüt Yayınları, Samsun, 2000, s.7.

¹⁰ İmamoglu, Berkeley İdealizmi, s.7.

¹¹ Topaloğlu, Ateizm, s.122.

sonuç ilişkilerinden uzaktır.¹² Böyle bir Tanrı anlayışı Müslümanlar, Hristiyanlar ve Museviler tarafından benimsenmektedir.¹³

Evreni ve içindekileri yaratan bir Tanrı'nın var olup-olmadığıyla ilgilenen diğer bir düşünce sistemi de ateizmdir. Bilindiği gibi ateizm sözcüğü genellikle biri geniş, diğeri de dar anlamda olmak üzere iki ayrı ayrı anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamda ateist, sadece "teist olmayan", başka bir deyişle Tanrı'yı hayatına sokmayan kişi şeklinde tanımlanabilir. Dar anlamda ise, ateizm, düşünerek ve tartışarak Tanrı'nın var olmadığını ileri süren anlayıştır.¹⁴

Teizm, Tanrı'nın varoluşunu doğrulayan bir doktrinken, ateizm ya da anti-teizm onu reddeden bir doktrindir. Bu doktrini savunan Nietzsche, Sartre, Camus, Hartman gibi filozoflar Tanrı'yı inkâr etmek suretiyle kendi varlıklarını ortaya koyabileceklerini ileri sürmüşlerdir.¹⁵

Ateizm, teizm kadar olmasa da düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olup göz ardı edilemeyecek kadar belirgin bir olgu olmuştur. Teizme yönelttiği eleştiriler ve reddiyelerle, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kendinden sıkça söz ettirmektedir.¹⁶

Yaratıcı ve aşkın bir Tanrı'ya inanan ve bu inancını temellendirmeye çalışan insanlar, teist olarak tanımlanırken, doğal olarak yaratıcı ve aşkın niteliklere sahip Tanrı inancına sahip olmayan kişi de ateist olarak tanımlanır. Tanrı inancıyla ilgili bu iki yaklaşım, yani teizm ve ateizm sürekli iç içe olmuştur. Teizm olmadan ateizmden bahsedilemez. Çünkü düşünce tarihinde ateizm, gıdasını büyük ölçüde teizmden, özellikle de Tanrı'nın varlığını ispat etmeye çalışan felsefi delillerden almaktadır.¹⁷

Tanrı inancıyla ilgili ateizmin dayanak noktası, Tanrı'ya inancı ortaya koyacak, daha doğrusu, Tanrı'nın varlığını gösterecek delillerin olmadığı iddiasıdır. Buna karşın birçok teist, Tanrı'nın varlığına inanarak onun sadece bir iman konusu olmadığını, aynı zamanda rasyonel delillerinin de olduğunu söylerken, bazı teistler de Tanrı'nın varlığını rasyonel bir problem olarak görmeyip, O'nun varlığı lehinde kanıt ve gerekçe getirme çabalarına karşı çıkmıştır.

¹² Topaloğlu, Ateizm, s.122.

¹³ İmamoğlu, Berkeley İdealizmi, s.143.

¹⁴ Aydın, Din Felsefesi, s.210.

¹⁵ İmamoğlu, Berkeley İdealizmi, s.143.

¹⁶ Topaloğlu, Ateizm, s.15.

¹⁷ Aydın, Din Felsefesi, s.207.

Tanrı'nın varlığının ispat edilebileceğini varsaymak, O'nun var olduğunu kabul etmektir; buna karşılık, O'nun varlığının kanıtlanmayacağını varsaymak ise, O'nun var olmadığını kabul etmek anlamına gelmez. Burada olsa olsa Tanrı'ya inanmanın desteklenip temellendirilmesi konusunda bazı sınırlamaların bulunduğu kabul edilmiş olur.¹⁸

Russell da bu konuda görüş belirtmiştir. Ancak Tanrı kavramı onun için ne ifade etmektedir? Tanrı kavramı için tanım kabulü var mıdır? Tanrı kendisine iman edilmesi gereken bir varlık mıdır? Tanrının varlığı problemi nasıl bir problemidir?

Tüm bu soruları cevaplamak ve Russell'ın bu konulardaki tavrını belirlemek için Russell'da Tanrının varlığı problemini inceleyelim.

1.1.3. Russell ve Tanrının Varlığı Problemi

Russell'ın Tanrı'ya inanma veya inanmama noktasında sergilemiş olduğu tavrı, onun belli dönemlerini dikkate alarak daha iyi anlayabiliriz. Russell, 14 yaşına gelinceye kadar Tanrı'nın varlığı problemi karşısında zihni düzeyde bir düşünce ortaya koymamış, kendisine öğretilen (Presbiterian ve Ünitarian anlamda) şekliyle bir görevi yerine getirmiştir. 14 yaşından sonra biraz daha serbest düşünmeye başlayan Russell, hocasının da etkisiyle ölümsüzlük, özgür iradeyle birlikte Tanrı'nın varlığı problemi üzerinde düşünmeye başlamıştır. 15 yaşında özgür irade, 16 yaşında ölümsüzlük inancını yitiren Russell, 18 yaşında Tanrı'nın varlığına inanmamaya başlamıştır. 21 yaşında iken, matematikle uğraşmaktan sıkılan Russell, felsefe çalışmalarına başlamasıyla birlikte (Hegel ve Bradley idealizminin etkisiyle), Tanrının varlığı problemi ile ilgilenmeye başlamış, 22–26 yaşları arasında ise metafizik ile önemli sayılabilecek bir düzeyde ilgilenmiştir. 26–42 yaşları arasında metafizikle ilgilenmeye devam eden Russell, bu dönem arasında daha çok mantıkla (özellikle sembolik mantık) uğraşmış ve bu arada “mantıksal atomculuk” adını verdiği felsefesini oluşturmaya başlamıştır. Bir önceki döneme göre, metafizik açıdan sönük olan bir dönem geçirmiştir. Ancak yine de, toplum ilişkilerinde metafiziğin önemli olduğu düşüncesini korumuştur. 42–98 yaşları arasında ise, metafiziğe de olumsuz bakmaya başlayan Russell, metafizik alana ait olan ne varsa tamamen olumsuz olarak ele alınmasa bile,

¹⁸ Turan Koç, **Din Dili**, İz Yayıncılık, İstanbul, s.1998.

olumlu olduklarını kabul ettirecek bir durumlarının olmadığı düşüncesini ön plana çıkarmıştır. Ancak inanç açısından durum ne olursa olsun, Tanrı'nın varlığı problemi onun bütün hayatı boyunca bazı zamanlarda silik düzeyde de olsa yer bulabilmiştir. Özellikle bu son dönem içerisinde, Tanrı'nın varlığı Probleminin önemini değişik zaman ve mekânlarda dile getirmiştir.¹⁹

Russell' a göre Tanrı'nın varlığı büyük ve ciddi bir sorundur. İsa yeniden gözükenek dek bu sorunu doğru dürüst ele almak mümkün olmayacaktır. Katolik Kilisesi Tanrı'nın yalnızca akılla doğrulanacağını söylemektedir. Bu onların en acayip doğmalarıdır. Özgür düşünürler aklın falan filan kanıtlarını ortaya koydukları ve Tanrı'nın varlığını inançlarıyla kavrayamadıkları söylemini kendilerine ilke kabul edindikleri için Katolik kilisesi tartışmayı noktalamak adına “Tanrı'nın varlığının akılla tek başına doğrulanırlılığını” söylemiş ve tartışmayı açmamak üzere kapatmıştır”.²⁰ Anlamaktayız ki Russell, Tanrı konusunun önemli ve üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu düşünmektedir. Katolik kilisesinin tavrının yanlış ve tehlikeli olduğunu çünkü bu tavrın Tanrı'nın varlığı problemi konusunda açıklayıcı ya da ikna edici bir tavır olması bir tarafa probleminden kaçınan bir tavır olduğunu ifade etmekte ve eleştirmektedir.

Russell Tanrı'ya inanmakta mıdır? Tanrı'nın varlığı problemi karşısında aldığı tavır nedir? Bu soruları cevaplamadan önce Russell'ın inanca bakışına, inanma ile ilgili görüşlerine kısaca değinmenin faydası olacağı kanaatindeyim.

Russell inanç kelimesinden en genel manada zihin ve bedenin her ikisinin durumunu anladığını ifade eder. Bu yüzden ona göre inanç, hayvanlar ve insanların ortak özeliğidir.²¹

Russell'a göre, kelimeler inaniş saptayıp başkalarına bildirmeye yarayan en önemli araçlarımızdır. Mesela “ bak tilki var” dediğimizde eğer biz onun tilki olduğunu hissediyorsak bu bir inançtır.²² Mesela burnunuza yanık kokusu geldiğinde bir şeyin yanmakta olduğuna inanıp bedenimizle ona göre tavır sergileriz, bu da bir

¹⁹Fikri Gül, **Bertnand Russell'da Bilim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002,(Russell'da Bilim) s.161

²⁰B. Russell, **Ben Neden Hristiyan Değilim?**, çev. Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000,(Hristiyan Değlim), s.3.

²¹ Aydın Işık, **Mutlu Bir Karamsardan Din Üzerine**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008,(Din Üzerine), s.58.

²² Işık, Din Üzerine, s.59.

inançtır.²³ Russell’a göre insan, inançlarını kelimelerle dışlama alışkanlığındadır veya inançlarına dışa vurmadan edemez.²⁴

İnancın en önemli özelliği onun dışsal bir referansa başvurmasıdır. Mesela biz “ bir arabanın geldiğine” inanıyorsak, bizim bu inanışımız kasların kesin hareketini, duyu organlarını, duygularını bununla birlikte bizdeki çeşitli imajları içerecektir. Kısacası inanç belirli bir organizmanın durumsal toplamıdır.²⁵

Russell’a göre inanç meselesini karmaşık hale getiren ve felsefe de dâhil birçok alanda tartışmalı kılan; inanılan şey ile inanç arasındaki ayrımdır. Çünkü bir organizma hareketi olarak inanış durumu çoğu zaman bulanıktır. İnanç-nesnesiyle ilişkisini Russell şu şekilde açıklamaktadır:

1. İnanç, bir anlamda karakterize edilen böylece de doğru veya yanlış olabilen şeydir.
2. İnanma ile inandığımız şeyi birbirinden ayırmalıyız.
3. İnanılan şey ve inanç her ikisi de inanan kişide o andaki olayı içerir.
4. İnanç içeriği ile inancın nesnel karşılığı arasında bazen büyük bir uçurum vardır.

Russell inançları gündüz düşleri olarak niteler. Arzularımızın, inançlarımız üzerindeki etkisi herkesçe bilinen ve gözlenen bir olgudur. Ancak bu etkenin niteliği çoğu zaman yanlış algılanır. İnançlarımızın büyük bir bölümünün bazı rasyonel temellere dayandığını, arzunun ise yalnız arada bir işe karıştığını varsaymak alışkanlık haline gelmiştir. Yaşamla ilgili ilgili inançlarımızın büyük bir bölümü aslında arzuların şekillenmesinden başka bir şey değildir.²⁶

Russell’ a göre insanların eylemleri rasyonel olabilir ama şimdiye kadar insanlar tarafından kabul edilen rasyonel inançlar mutsuzlukla sonuçlanmıştır. Bu yüzden Russell insanların bir başkasının mutsuzluğu peşinde koşmak yerine kendi mutlulukları hakkında düşünmeyi öğrenmeleri kanaatindedir.²⁷

Russell’ inanca ve inanmaya bakışını değerlendirdikten sonra şimdi yukarıda sorduğumuz soruların cevaplarını verelim.

Tanrı’nın varlığı problemi karşısında aldığı tavrı Rahip Copleston ile yaptığı bir tartışmada şöyle dile getirmektedir: Copleston: Bana kalırsa bir varlık gerçekten

²³ Işık, Din Üzerine, s.59.

²⁴ Işık, Din Üzerine, s.59.

²⁵ Işık, Din Üzerine, s.60.

²⁶ Işık, Din Üzerine, s.64.

²⁷ Işık, Din Üzerine, s.64.

vardır ve o varlığı felsefi bakımdan açıklanabilir. Sizin tutumunuz agnostik mi ateist mi bunu öğrenmek istiyorum, açıklayabilir misiniz? Yani Tanrı'nın yokluğu sizce ispat edilebilir mi? Russell: "İspat edilebilir demiyorum, benim tutumum agnostiktir."²⁸ Russell böylece tavrını açık bir şekilde ifade etmiştir. Ancak acaba Russell'ın agnostikten kastı nedir? Genel manada agnostisizm, sonsuz, ilk sebepler, cevher, eşya ve olayların son gayesi gibi metafizik hakikatleri insan zihninin asla bilemeyeceğini ileri süren ve böylece metafiziğe bilinemez diyen sistemlerin adıdır. Bu anlayış görüşler âleminin ilk ve son sebeplerinin akıl için daima meçhul kalacağını iddia eder. Böyle olunca da agnostisizm objektif bir bilginin ve fizik ötesinin (metafiziğin) imkânsızlığını kabul etmiş olur. Agnostik çoğu halde bir ilimcidir. Metafizik tezleri açıkça reddetmez, fakat tespit etmenin imkânsız olduğunu söyler, mutlak bilgi elde edilemez, bilgimiz problemi çözmeye yetmez, der.²⁹ Agnostik, bilmeye bilmeme arasında; "hüküm vermeme" de kalır. Buradaki "hüküm vermeme" Tanrı'nın veya Tanrısal olanın bilme olanaklarının dışında kalması ilkesine dayanmaktadır.³⁰ Ancak Russell'ın agnostikten anladığı biraz farklı görünmektedir. O'na göre agnostik, neyin iyi neyin kötü olduğundan, bazı Hristiyanlar kadar emin değildir. Birçok Hristiyan'ın eskiden düşündüğünün aksine, Tanrı bilime ait çetrefil konularda yetkililere ters düşen kişilerin acı çekerek ölmeleri gerektiği görüşünü savunmaz. Baskıya karşıdır. Ahlakçı eleştiriler konusunda da oldukça temkinli davranır. Günahın faydalı bir kavram olmadığını düşünür. Birtakım davranış biçimlerinin makbul, bazılarının da makbul olmadığını kabul eder. Elbette ama makbul olmayan davranışlara verilen cezaların ancak caydırıcı ya da ıslah edici bir nitelik taşıdıklarında salık verilebileceklerini savunur.³¹

Russell'ın bu görüşlerinden de anlamaktayız ki Russell kilisenin tutumundan oldukça rahatsızdır. Özellikle insanların özgürlüklerine müdahale edilmesi acımasızca ve adeta işkence mahiyetinde cezaların uygulanması ona çok yanlış gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında O'na hak vermemek imkânsız çünkü etrafında gördüğü haksızlıkların (kadınlara kötü davranılması, akıl hastalarının içindeki cin çıksın diye yakılması, hiyerarşik olarak toplumdan iyi ve saygın konuma sahip olan insanların

²⁸ Russell, Hristiyan Değilim, s.136.

²⁹ S.Hayri Bolay, **Felsefe ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.54.

³⁰ Gül, Russell'da Bilim, s.165.

³¹ B.Russell, **Russell'dan Seçme Yazılar**, çev. Nilgün Aydoğdu, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, ss.31-31

diğer insanları kullanması aşağılaması, bitmek bilmeyen savaş ve zulümler gibi) kaynağı dine dolayısıyla Tanrı'nın varlığına olan inanca atfedilmektedir. Bunun için de Russell, tüm bu haksızlıkları ortadan kaldırma yolu olarak Tanrı'nın var olmadığı görüşünü (ilk zamanlar) benimsemeye gitmiştir. O'na göre Tanrı'nın varlığı kabul edilemez ise tüm bu haksızlıklar da ortadan kalkacaktır. Ancak burada Russell'ın dikkate almadığı bir noktanın O'nun görüşlerinin yönünü belirlemede hayati bir rol oynaması gerektiği kanısındayım ki o da şudur; Tüm bu sorun ve haksızlıklar Tanrı'nın var olmamasının değil, O'nun varlığına inanan kişilerin uygulamasının sorunudur.

Russell, dini agnostik olduğu kadar ateist olarak da karşımıza çıkmaktadır. Gerçekte ateizmle agnostisizm arasında teorik bir ilgi kurmak mümkündür. Çünkü her ikisinin de hareket noktası bilimselliktir. Bilimsellik alanında agnostik olmadığını gördüğümüz Russell, en azından gerçeğin bazı bilimsel yöntemlerle bulunabileceği düşüncesindedir. Çünkü bu bilinmeyişin yarın değişebileceği ihtimalini - kendisinde mevcut olan bilimsel tavrın bir gereği olarak- fikren muhafaza etmektedir.³²

Russell'ın bilinemezci olmasına karşılık bu akımın kendisinden beklenebilecek lehte ve aleyhte olmama anlayışına bağlı kalmadığını görüyoruz. Agnostisizmin ateizm kanadına daha fazla yaklaşan Russell, Tanrı'nın varlığının kanıtlanması ve diğer bazı konularda olumsuz bir tutum takınmaktadır. O'nun değişik durumlarda kendi hakkındaki hükümleri çelişkili bir durum ortaya koymaktadır. Karşılıklı konuşmalarda ve tartışmalarda agnostik olduğunu söylemesine rağmen “Yaşantım” adlı eserinde Russell kendisinden “Tanrı tanımaz” olarak söz eder. Bu durumu açıklamak çok zordur. Aslında Russell, mesele ispat olduğunda agnostik; ancak inanmak söz konusu olduğunda Tanrı tanımazdır.

Tanrı kavramının bilim içerisinde yeri olmadığını ifade eden Russell, Tanrı'nın (eğer varsa) mahiyeti itibarıyla bilimsellikte çelişki içerisinde bulunduğunu ve dolayısıyla da onun varlığının bilimsel yöntemlerle kanıtlanamayacağı görüşündedir.³³

³² Gül, Russell'da Bilim, s.164.

³³ Gül, Russell'da Bilim, s.16.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSSELL VE KÖTÜLÜK PROBLEMİ

2.1. KÖTÜLÜK PROBLEMİ

2.1.1. Kötülük Kavramı

Varlığıyla başlayan süreçte insan, belki, kendisine yararlı ve faydalı olan şeylere iyi, kendisine zarar, acı ve elem veren şeylere de kötü diyerek karşılaştığı bu olguları ikiye ayırmak sureti ile³⁴ farkında olmadan kötülük kavramını tanımlamışlardır.

Bilindiği gibi; sözlükte, kelime olarak bütünlük, gerekli niteliklere sahip olmayan, istenilmeyen, hoş gitmeyen, zarar verecek olan davranış veya söz³⁵ gibi anlamalara gelirken felsefi terminolojide; duyan, düşünen, hisseden varlıkların incitilmesi³⁶; anlam kazanma uğraşında yaşamamın kendi kendine yönelmesi ya da, bütünüyle, mekanik şeylere duyulan hayranlık³⁷; yanlış yönlendirilmiş iyilik arayışı³⁸; Tanrı'dan yüz çeviren iradenin ahlak bozukluğu veya iyiden yoksunluk³⁹; bilgisizlik, adaletsizlik ve istenilmeyen şey; yegâne acı⁴⁰ ve iyinin karşıtı olan, beğenilmeyen, kınanmaya konu olan, iradenin reddettiği ve kendisinden kurtulmaya çalışılan her şey⁴¹ olarak tanımlanmıştır.

Kötülüğün tanımındaki bu farklılıkların nedeni, belirli bir ahlak öğretisi etkisinde, daha açık bir ifadeyle, yapılması ya da yapılmaması gerekenin ne olduğunu anlama çabasında aramak gerekir.⁴²

³⁴ Alex Carrel, **Başarının Sırları**, çev. Refik Özdek, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1991,(Başarının Sırları) s.101.

³⁵ Tuncay İmamoğlu, "Seneca ve Kötülük", **Akademi Dergisi**, sayı: 24, 2005,(Seneca) s.84.

³⁶ B.Russell, **Şeytan, Antikeden İlkel Hristiyanlığa Kötülük**, çev. Nuri Plümer, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999,(Şeytan) s.11.

³⁷ Erich From, **İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri**, çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1993, s.21.

³⁸ Russell, Şeytan, s.11.

³⁹ Augustinus, **İtirafar**, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999(İtirafar), s.154.

⁴⁰ Carrel, Başarının Sırları, s.91.

⁴¹ Metin Özdemir, **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi**, Furkan Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.

⁴² Metin Yasa, **Tanrı ve Kötülük**, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s.16.

2.1.2. Kötülük Problemi

Bilindiği gibi, ister teolojik olsun ister felsefesi, teizmdeki çeşitli Tanrı kanıtlamaları bizi, sonuçta, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, sonsuz-sınırsız, iyilik ve hayır sahibi bir aşkı varlığa götürmektedir. Dolayısıyla, iyi, kötü, hayır, şer, âlemde var olan her şey Tanrı tarafından bilinmekte ve her şey O'nun eseri olmaktadır. Bu durumda, evrendeki iyi güzel ve hoş olanı anlamak mümkün iken, orada çeşitli şekillerde tezahür eden bizzat yaşadığımız kötülüklerin yeri ve anlamı konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁴³

Problemin temel noktasını kısaca özetleyecek olursak, teizm, Tanrı'yı yetkin sıfatlarla donatmış, onun noksanlıklardan uzak olduğunu ifade etmiştir. İşte tam bu noktada ateistler yetkin sıfatlarla donatılmış Tanrı anlayışının dünyadaki var olan kötülüklerle uyummadığını söyleyerek teizmin Tanrı anlayışıyla kötülüğün varlığının çeliştiğini ifade etmiştir.

Teizme göre Tanrı; her şeye gücü yetendir, her şeyi bilendir, bütünüyle iyidir ancak yine de kötülük vardır.

Ateistlere göre, kötülükler doğal açıdan ele alındıklarında her şey olgusal neden ve sonuç zincirinde yerli erinde otururken, ilahi adalet açısından bakıldığında bu durumun açıklanmasında bazı zorluklar vardır.⁴⁴ Çünkü eğer Tanrı her şeyi biliyorsa çekilen acıların farkında olacak ve her şeye gücü yetiyorsa bu acıları önleyecektir. Zaten tanrı eğer bütünüyle iyiye iyiliğinin gereği olarak kötülükleri önlemelidir. Ancak kötülükler var olduğundan demek ki tanrı kötülükleri önlememektedir.⁴⁵ Bu yüzden David Hume Philo'nun ağzıyla Epikür'ün kötülükle ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

Tanrı kötülüğü istiyor da gücü mü yetmiyor?

O halde O güçsüzdür.

Gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor?

O halde O iyi niyetli değildir.

⁴³ Necip Taylan, **Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000. s.205.

⁴⁴ İmamoğlu, Seneca, s.203.

⁴⁵ Erhan Işıklar, **Tanrı Bilim ve Felsefe Konuşmaları**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.71.

Hem gücü yetiyor hem de iyi niyetliyle niçin bu kadar kötülük var?⁴⁶

Kötülük problemi, teistleri bir hayli zorlamış ve sonuçta bu problemle ilgili çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu problem, inanların önünde olduğu gibi inanmayanların da önünde çok ciddi bir mesele olmuştur. Problemin çözümüne yönelik kötülük kavramının tanımında olduğu gibi her düşünür, kendi ahlak öğretisi içinde kötülüğü değerlendirdiği için farklılıklar ortaya çıkmıştır. Kimileri kötülüğü, onun pozitif bir realitesi olmadığı daha çok iyiliğin yokluğu, var olan her şeyin Tanrı'nın gücü ve iyiliğinin sonucu olduğu⁴⁷; insanın olgunlaşması için bir araç olduğu⁴⁸; kötülük olmasa iyiliğinde olmayacağı söylemişlerdir. Ve yine, yaratılan bu dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olduğu⁴⁹; Kötülüğün reel varlığının olmadığını söylerken⁵⁰, kimileri de Whitehead ve Hartshorne'de olduğu gibi, Tanrı'nın gücünü sınırlayarak çözmeye çalışmışlardır.⁵¹

Kötülük problemi gizli veya açık bir çelişkiyi içerir. Bir yanda, bu âlemi, gücü her şeye yeten ve esirgeyici bir Tanrı'nın yarattığı iddia edilirken; öte yanda âlemde reel bir kötülük bulunduğu ileri sürülmektedir. Epikür'den beri bu problem üzerinde tartışma yapılagelmıştır. Kötülük problemi, Tanrı'nın gücü ve iyiliğini vurgulayanlara karşı mı öne sürülmüştür, yoksa kötülüğün üzerinde ısrar edenlere karşı Tanrı'nın rahmeti ve esirgeyciliğini göstermek için bir anti tez olarak mı geliştirilmiştir? Hangisinin önce olduğunu bilemiyoruz. Fakat problem Tanrı'nın gücü ve iyiliği aleyhine bir delil olarak ortaya konmuştur.

Denebilir ki, Tanrı'nın varlığı aleyhinde, üzerinde durulmaya değer en önemli delil kötülük delilidir. Bu delil, aslında teleolojik delilin ters çevrilmiş şeklidir. Buna göre, evrenin mahiyetinin, Tanrı'nın var olmadığına işaret ettiği, özellikle de evrendeki acı, musibet ve belanın O'nun var olmadığını gösterdiği ileri sürülmektedir.

Kötülük probleminin ciddi bir problem olması, monoteist dinlerin, Tanrı'nın mahiyetine ilişkin görüşleriyle yakından ilgisi bulunmaktadır. Tanrı, "mutlak" hikmet sahibidir. Öyleyse O'nun, bu kötülükleri nasıl yok edeceğini bilmesi gerekir. O, çok güçlüdür; dolayısıyla, kötülüğün olmadığı bir dünyayı yaratması gerekir. Yine O,

⁴⁶ David Hume, **Din Üstüne**, çev. Mete Tuncay, İmge Yayınları, İstanbul, 1995, s.209.

⁴⁷ Augustinus, **İtiraflar**, s.159.

⁴⁸ Seneca, **Tanrısal Öngörü**, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul; s.33.

⁴⁹ G.W. Leibniz, **Metafizik Üzerine Konuşma**, çev. Nusret Hızır, İstanbul, 1949, s.4.

⁵⁰ Charles Werner, **Kötülük Problemi**, çev. Sedat Umran, Kabakçı Yayınları, İstanbul, 2000, s.17.

⁵¹ İmamoğlu, Seneca, s.205.

"mutlak" iyi ise, kötülüklerin meydana gelmemesi gerekir. O halde eğer O varsa, âlemde kötülüğün varlığını nasıl açıklayacağız?

Yukarıda açıklanandan farklı bir Tanrı anlayışına sahip olursak, bu delil geçerliliğini yitirir. Bu probleme çıkış yolu olarak Hume, Doğal Din Üstüne Söyleşiler de Philo'ya, Tanrı'nın insanların sahip olduğu sıfatların benzerine sahip olmadığı ve O'nun gerçek mahiyetinin bir sır olduğunu söyler. Fakat birçok ilahiyatçı bu sonuçtan kaçınmak istemektedir. Eğer Tanrı'nın mahiyeti böylesine sır ise, o zaman Tanrı'nın varlığına olan inancı tatmin edici kılan nedir? Bunun yerine onlar, diğer yollarla problemin üstesinden gelinebileceğini göstermeye teşebbüs etmişlerdir.

Teleolojik delil, âlemdeki gayeliliği temel alıyordu. Bu gayenin iyi olmasıyla Tanrı arasında bir ilişki kurularak O'nun varlığı lehine bir delil ortaya konuyordu. Ayer'in de dediği gibi "Tanrı vardır" düşüncesi, belli türden olayların belli bir sıra içinde ortaya çıkmalarının ötesinde bir şey gerektirmiyorsa, Tanrı'nın varoluşunun iddia edilmesi, sadece doğada gerekli düzenliliğin var olduğu iddiasıyla eşanlamlı olacaktır.⁵² Russell'a göre, problem de buradan doğmaktadır. İnsan, kendi iyi ve kötü kavramlarıyla evrende gördüğünü sandığı gayeliliği kurunca iyi ve kötünden birini redde kadar işi vardırılmaktadır. Doğal olarak dünya gerçekte kısmen iyi, kısmen de kötüdür ve bu açık olgu yadsınmadıkça 'kötülük sorunu' diye bir sorun yoktur.

Varlıkların, Tanrı tarafından tasarlandığını, nedenselliğin ve düzenin, bütün bunları düzenleyen iyi bir zihne bizi götürdüğü iddiası, kötülük problemiyle karşılaşılıyor. Doğal ve ahlaki kötülükler, insanların birbirlerine Karşı insafsızlığı, öldürme, hırsızlık, hastalıklar, depresyon, sel, fırtına gibi doğal afetler, zihnî ıstıraplar, kederler vb. birçok kötülük, evrende süregelen düzen iddiasına karşı ciddi itirazlar olarak ortaya konmuştur. Eğer, doğal olaylarda bir gaye varsa, bu, canlıların pek de lehine olmayan yahut umursamaz bir gayedir denilerek bir tür Telos'un varlığı iddia edilmiştir. Evrende iyi bir gayenin yahut kötü bir gayenin var olduğu iddiasının yanında bazı septikler, bu gayenin bilinemeyeceği üzerinde durarak yargıyı askıya alma tavrını göstermişlerdir.

Teistler, Tanrı'nın rahmeti, esirgeyciliği, gücü, iyiliği hakkındaki inanışların, bu âlemde var olduğu söylenen doğal ve ahlâkî kötülük ile bir çelişki içermediğini

⁵² A.J.Ayer, **Dil, Doğruluk, Mantık**, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu, Metis yayınları, İstanbul, 1984,(Mantık), s.111.

vurgulamışlardır. Bazı septikler ise, kötülüklerin niceliği üzerinde durarak tabii kanunların ve nesnelerin kısmen veya tamamen değiştirilmesiyle kötülüğün bertaraf edilebileceğini iddia etmişlerdir.⁵³

Septiğin itirazı, Tanrı'nın mahiyetiyle ilgili bir yönde geliştiğinden teist için kabul edilemez sonuçlar barındırmaktadır. Bazı teistler problemin çözümü için, Tanrı kavramından işe başlarken septik kötülük olgusunun görmezlikten gelinemeyeceğini vurgular. Fakat bu iki tutum arasındaki uyuşmazlığı, bir derece farkından ibaret görmek de mümkündür. Septiklerle dogmacılar arasındaki çatışmanın tümüyle sözel olduğu ya da hiç değilse her türlü akıl yürütmeye göstermemiz gereken şüphe ve güvenin yalnızca derecelerine ilişkin bulunduğu besbelli görünüyor. Hiçbir felsefi dogmacı gerek duyumlarla gerekse bilimin tümü bakımından, birtakım güçlükler olduğunu ve bu güçlüklerin düzenli, mantıklı bir yöntem içinde mutlak olarak çözülemez nitelikte olduğunu yadsımaz. Hiçbir septik de bu güçlüklerle karşın, her türlü konuda inanmak düşünmek ve akıl yürütmek hatta sık sık emniyet ve güvenle onaylamak zorunluluğu altında bulunduğunu yadsımaz. Öyleyse, bu mezhepler tek fark, -bunlara mezhep denebilirse- septiğin alışkanlık, kapris ya da eğilimi dolayısıyla en çok güçlükler üstünde, dogmacının ise benzer sebeplerle zorunluluk üstünde ısrar etmesidir.

Evrenin varoluşunda nedenler ve düzen üstünde ısrar ediş ve salt rastlantı imkânını yadsıyış, septiğin düşündüğünden daha incelikli bir amaçlılığa benzemektedir. Septiğin iddiası doğru olsa ve insanlar umut, korku, bilinmeyen nedenler ve hayali dinin kökeni olarak alsalar da bunlar eşyanın nihaî düzenliliği ve açıklana bilirliliğine inancın delaleti olması bakımından, amaçlılığın kabulü olarak düşünülebilirler.

Yukarıdaki sonucu kabul edecek olursak, ister septik olup ironik bir şekilde iyilik ya da kötülük dogmalarına karşı kayıtsız gibi durulsun; İster nedenlerin var olduğu üstünde ısrar edilip, daha incelikli bir amaçlılığa yönelinsin eğer kötülük varsa din için ciddi bir problemle karşı karşıya olduğumuzu kabul etmeliyiz. Bu durumu Leibniz şu şekilde ifade etmiştir:

Doğru yolu seçmeyen bir Varlık'ın ya gücünde ya bilgisinde ya da iyiliğinde bir eksiklik vardır. İçinde kötülüğün de bulunduğu bir dünyayı yaratan Tanrı en iyi yolu

⁵³ Charles T. Hughes, "Theism, Natural Evil and Superior Possible World", **Philosophy of Religion**, 31,(Theism),ss. 45-61.

seçmemiştir. Öyleyse O'nun ya gücü ya bilgisi ya da iyiliği eksiktir. Leibniz burada ikinci hükmü reddediyor ve içinde kötülüğe ver vermesine rağmen dünyanın iyi olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.⁵⁴

Kötülüğün, Tanrı'nın var olmadığını gösterdiğini iddia edenler olduğu gibi onu dinin kökeni olarak gören ve inanca gerekçe kılanlar da vardır. Mesela Hume'a göre umut, korku, bilinmeyen nedenler ve hayal dinin kökenlerini açıklamada temel öğelerdir. "Söyleşilerde Demea ve Philo, herhangi bir insanı doğru bir din duygusuna getirmenin en iyi hatta tek yöntemini insanların çaresizliğini ve kötülüğün hakkını vererek anlatmada görürler. Onlara göre bilginler ve sıradan adamlar yaşamın çaresizliklerini, insanların mutsuzluğunu, doğal yapımızın genel yozluklarını büyük ve hüznü bir gerçek olarak vurgulaya gelmişlerdir. Aynı şekilde, Hume insanın ikiyüzlü davrandığını belirler. İlahiyatçılar dünyanın olağan davranış ve hareketlerini suçlamaya başladıkları zaman bu ilkeyi düşünölebilecek en güçlü ilke olarak gösterirler ve hemen bütün insan türünü onun etkisi altında kalmış; Dinsel yararları konusunda en derin bir uyuşukluk ve ilgisizliğe batmış diye anlatırlar. Fakat aynı ilahiyatçılar kurgucu hasımlarının görüşlerini çürütürlerken, din görüşlerinin, onlarsız uygar toplumun yaşayamayacağı kadar güçlü olduğunu varsayarlar.⁵⁵

Kötülük probleminin incelenmesinde iki tür kötülükle karşılaşmaktadır bunlar: Doğal veya fizikî kötülük, ahlaki kötülüktür. Bununla beraber doğal kötülüğü ahlaki kötülüğe indirgeyenler de vardır. Ancak bu indirgeme ve onu "Tanrı'nın cezası" olarak yorumlamak birçok güçlüğün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Müslüman düşünürlerce "Allah, kul için aslah olanı yapar mı?", "Husn, Kubuh", "Teklif-i mâ lâ yutak' başlıkları altında yapılan tartışmalar kötülük problemi ile yakından ilgilidir. Özellikle "Husn, Kubul' akılla mı bilinir yoksa nakil yoluyla mı, sorusuna verilen cevaplar, problemin ilerleyen safhalarında alınacak tavırlara, doğrudan etki edecek özelliktedir. Ahlaki teleolojinin imkânı ve böylece ahlâkî teolojiye geçiş, iyilik-kötülüğün aklî olarak bilinir olmasıyla mümkündür. Bu, iyyinin bilgi düzeyinde önceliğini ve ahlakın otonomluğunu savunmak için de vazgeçilmez bir şart olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁴ Mehmet Aydın, **Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı Ahlak İlişkisi**, Umran Yayınları, 1981,(Kant) s.130.

⁵⁵ Hume, Din Üstüne, 166

Kötülük probleminin çözümü için öne sürülen başlıca yollar şunlardır: kötülük bir yanılıdır, kötülük sadece iyiliğin eksikliğidir, kötülük iyiliğin tamamlayıcısı olarak var olmalıdır. Kötülük aslında iyi olan doğal yasaların işlemesi sonucu ortaya çıkan bir yan üründür, kötülüğün varlığı, insanlara iyilik getirir, kötülük insan için uyarı yahut günahından dolayı cezadır. Kötülük insanın özgür iradesinin gereğidir. Baruch A. Brody'e göre, bütün bunlardan sadece sonuncusu makuldür. Diğerlerinin çözüm için uygun olmadıkları J.L.Mackie ve H.J.McClosky tarafından kolaylıkla gösterilebilir. Bununla beraber, McCloskey'in daha iyi dünyalar olabileceği itirazına karşın Hughes'in, insan bilgisinin sınırlılığı temeline dayanan cevabı diğer çözümlerin de işe yarayabileceğini göstermektedir.⁵⁶

Ahlâkî kötülük alanında "Tanrı kötülüğü yaratmasına rağmen, daima iyiyi seçen özgür insanı da yaratabilirdi" iddiası, J.L.Mackie ve Flew tarafından yapılmıştır. Kötülüğe yatkın olmayan insanın iradesinden nasıl söz edeceğimiz problemidir. Var olmayan böyle bir durum gerçekleşseydi nasıl olurdu diye yapacağımız spekülasyonlar ise deneye dayalı içerikten yoksundur.

Kötülük probleminde, öz felsefesinin terk edilmesi ve varlığa ağırlık verilmesi söz konusudur. Her türlü belirlenmişlikten ve gayelilikten şüphe eden septik varoluşun sonsuz imkânı ve özgürlüğü içinde daha iyinin olabileceğini iddia etmektedir. Özellikle, gereğinden fazla kötülük olduğu düşüncesi ahlaki bakımdan duyarlı kimseleri, teizmin iddialarına karşı şüpheyne düşürebilmektedir. Hiçbir şey söylemem diyen agnostikten, dogmatik inançsızlara kadar birçok kimse açık veya gizli bir biçimde, tutumlarını bu ahlâkî duyarlıklarına bağlamaktadırlar. Bu sebeple problem, ahlâkî bir boyut da kazandığından üzerinde ciddiyetle durulmayı hak etmektedir.

2.1.3. Russell'ın Kötülük Problemine Bakışı

Son yıllarda kötülük problemiyle ilgili yapılan araştırmalarda bir artış görülmektedir. Her zaman önemini korumuş ve birçok filozofun ilgi alanına girmiş olan konunun İngiliz felsefesinde önemli bir yeri olan Russell tarafından nasıl ele alındığı önem arz etmektedir.

⁵⁶ Huges, Theism, s.45-61

Septiklerin iyilik ve kötülük dogmalarına karşı kayıtsız kaldıklarını veya en azından böyle olması gerektiğinden yukarıda bahsedilmişti. Buradaki şüphenin sadece iyilik ya da kötülükten hangisinin daha ağır bastığının bilinemeyeceği üzerine değil, onun, evrende iyi ya da kötü herhangi bir gayenin bizzat varlığına da yönelmesi gerekir. Russell evrende herhangi bir gayenin bulunması ya da onun yoktan ortaya çıkmasını gözlemleyebileceğimiz nedensellik ilkesine aykırı bulur.⁵⁷ Berkeley ve Hume çizgisindeki Russell bir bakıma kendi görüşleriyle çelişecek tarzda kötülük delilini Tanrı'nın varlığı aleyhine kullanmış mıdır? Tezimizde, Russell'ın kötülük deliliyle ilgili görüşlerini analitik yolla ele alınacaktır.

Russell'ın kötülük ile ilgili görüşlerinin ahlak, din, Tanrı gibi metafizik konularla yakından ilgisi bulunmaktadır. O, kendisini agnostik yahut ateist olarak adlandırma konusunda tereddüt etmiştir. Bu ikisi arasındaki farka çok önem vermediği anlaşılmaktadır. Russell'ın ateist ya da agnostik oluşu ile ilgili tartışması önceki konularda derinlemesine ele alınmıştır. Burada Tanrı'nın varlığı aleyhine ortaya koyduğu kötülük probleminde Russell'ın metafiziğe bakışı, metafizik ve kötülük bağlantısı incelenecektir.

Russell mantıkçı pozitivistler kadar, metafiziğe karşı bir tavır takınmasa da onu ne ret ne de kabul etmiştir. Metafiziği inkâr yerine, onu sadece kendi mantıksal atomculuk kurallarına uygulayamayacağını ifade etmiştir. Böylece metafiziği, yönteminin dışında bırakırken mantık ve bilgi kuramına dayanan yeni bir metafizik anlayışı oluşturmuştur.⁵⁸ Bu nedenle Russell Tanrı'nın varlığını imkânsız görmemekle birlikte, Norveç ya da Olimpos tanrılarının varlığı ne kadar mümkünse, Tanrı'nın varlığı da o kadar mümkündür demiştir. Russell tanrının mutlak iyi olarak tanımlanmasının karşısında mutlak kötülüğün var olduğunu belirterek, bu ikisinin aynı anda bulunmasının imkânlılığı ne kadarsa tanrının varlığının mümkünlüğü de o kadardır demiştir.

Teizme bir meydan okuma olarak görülen kötülük problemi, bir ikilem formunda ortaya konula gelmiştir. Eğer Tanrı, mükemmel bir şefkatle esirgeyici ise, O, kötülüğü kaldırmayı istemeli, yine eğer O'nun her şeye gücü yetiyorsa, kötülüğü kaldırmaya da

⁵⁷ B. Russell, **Bilimden Beklediğimiz**, çev. Avni Yakahoğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1969,(Beklediğimiz) s.110.

⁵⁸ İhsan Turgut, **Felsefenin Temel Sorunları**, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1991, s.78.

gücü yetmelidir. Fakat âlemde fiilen bir kötülük vardır. O halde, Tanrı hem "kadir-i mutlaklık" ve hem de mükemmel bir varlık olamaz.

Bilindiği gibi, felsefe ve teolojide Tanrı ve kötülük anlayışları, çeşitli şekillerde ele alınmış ve çeşitli problemler üzerinde durulmuştur. Bu problemlerin başında, Tanrı ile ahlak arasındaki ilişki gelmektedir. Bu da temelde şu şekilde ortaya konulmuştur: Tanrı'nın buyrukları iyiye mi tâbidir? Yoksa iyiliği doğurmakta mıdır? Tanrı aynı zamanda değer ifade eden bir terimse O'nun buyrukları iyi ve kötünün sebebidir. Öte yandan olgu yargısından değer yargısına geçilemeyeceğini söyleyenler ise burada bir teolojik yanılğı olduğunu iddia etmektedirler. Tanrı terimi aynı zamanda değer ifade ediyorsa bu durumda "O'nun yarattığı dünyada kötülük vardır." önermesi çelişkilidir.

Tanrı'nın varlığı hakkında ahlak kanıtını öne sürenler iyyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmişlerdir.⁵⁹ Bunlara göre ahlak kanıtını kurabilmek için objektif bir başlangıç noktasına ihtiyaç vardır. Bu noktayı sadece ahlak kanıtını kullananlar değil, B. Russell, A. J. Ayer gibi düşünürler de savunmuşlardır.

Russell'a göre, "iyilik ve kötülük Tanrı'nın buyruğu yüzündense o halde Tanrı'nın kendisi için iyilik ile kötülük arasında bir ayrılık yoktur. Bu bakımdan "Tanrı iyidir" demenin bir anlamı kalmamaktadır. Eğer "Tanrı iyidir" dersiniz o zaman "iyilik ile kötülüğün" Tanrı'nın isteği ve iradesine bağlı olmayan bir anlamı olması gerekir." Russell tıpkı Kant gibi, iyi ve kötüyü, Tanrı'nın iradesinden çıkarmaya çalışmanın, ahlâkî bir sapma olduğuna inanır. Çünkü böyle bir iddia, ahlak ilkelerinin gelişigüzel olduklarını içerir ki bu teolojik açıdan kabul edilebilir değildir.⁶⁰

Felsefe tarihçisi F. Copleston ile yaptığı tartışmada Russell, Tanrı'nın iyi olup olmadığı hakkında yeterli dayanaklarımız olmadığını öne sürmektedir. Occamlı William, Protestan reformcular, Kari Barth, E. Brunner, Luther, Kierkegaard "Tanrı iyidir" demenin ve iyyinin, bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmenin ya da ahlaktan Tanrı'ya gitmenin mümkün olmadığını kabul etmişlerdir. Bu düşünürlerin ortak görüşünü şu şekilde özetlemek mümkündür. "Kendi başımıza yaptığımız bütün değerlendirmelerimiz günahkâr ve kovulmuş insanoğlunun eksik ve sakat standartlarına dayanmaktadır. Dolayısıyla İsa'yı hayatımıza sokmadan kurtuluş ümidi yoktur."⁶¹

⁵⁹ Aydın, Kant, s.106.

⁶⁰ Aydın, Kant, s.107.

⁶¹ Aydın, Kant, s.9.

Russell, Tanrı'nın buyruğuna bağlı olduğu için, iyyinin bilinemeyeceğini söylemenin, teist açıısından da sakıncalı sonuçlar doğuracağını, hatta ahlakın otonomluğuna zarar vereceğini kabul etmektedir. O'na göre, burada Teist için, Tanrı'nın varlığına inanmayı tatmin edici kılan bir şey kalmamıştır. O, gerçek olduğu için inandıklarını söyleyenlere saygısı olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan, şüpheci "doğru olduğu için inanıyorum" diyemez. Buna göre, bir şüpheci olsa olsa "vahiy doğrularına inanıyorum" diyecektir. Fakat Russell bunu şiddetle eleştirmiştir. Ona göre, gerçeğe karşı ilgisizlik en büyük tehlikedir. O, Gerçekliğine değil, toplumsal faydasına dayanarak kabul edilmesi istenen her türlü dogma düzeninin yol açtığı kötülükleri sıralayarak, böyle bir inancın zararlı olduğunu ifade etmiştir.

Tanrı'nın var olduğunu, iyi olduğunu, gerçek olduğunu göstermek için sebepler aramak bir şüpheci için mümkün değildir. Şüpheci, en başta Tanrı'ya gidecek yolu kapatmıştır. Çünkü o, iyyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmeyerek, ahlak kanıtını kurmak için gerekli olan objektif bir başlangıç noktasını reddetmiştir. Hem iyyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmek, hem de agnostik olduğunu söylemek mümkün değildir. O, ne ahlakın zorunluluğunu kabul etmiş ne de objektifliğini reddetmiştir. Copleston ile yaptığı söyleşide, "ahlaki bir zorunluluk kabul ediyor musunuz?" sorusuna "uygulamada evet, kuramsal bakımdan ahlâkî zorunluluğu daha dikkatle anlatmam gerek" demiştir.

Ahlakın genel geçerliliği, zorunluluğu yahut objektifliği hakkında Russell'in görüşleri konumuz açıısından önemlidir. O'na göre birçok felsefi meseleler çözümlenemez olarak kalmaya mahkûmdurlar. Acaba evrende bir amaç mı vardır? Yoksa atomların birbirleriyle rastlantı sonucu uyuşmalarıyla mı meydana gelmiştir? Acaba akıl evrenin daimi bir unsuru mudur? Yoksa geçici midir? Hayır ve şerrin bütün evren için mi yoksa sadece insanlar için mi önemi vardır? Felsefenin bunlara verdiği karşılıkların tümü, ispatı kabil olmayan şeylerdir. Ama bunlara karşılık bulma ümidi, ne kadar az olursa olsun, bu sorular üzerinde çalışmaya devam etmek, onların önemini göstermek, her türlü çıkar yolu aramak ve eğer biz sadece kesin bilgiler üzerinde durursak ölmesi muhtemel olan o kurgusal ilgiyi uyanık tutmak gerekir.

Russell, Copleston'a yukarıda verdiği cevapta da görülebileceği gibi teoride zorunlu bir ahlâkî yargıyı kabul etmezken, pratikte objektif ahlâkî ilkelerden

bahsetmektedir. O'nun Protestan özgür düşünürlerle Katolik özgür düşünürleri karşılaştırmasında yaptığı ince ayırım dikkat çekicidir.

J. S. Mili, otobiyografisinde babası James Mili'nin dinsel inancı reddinin, mantık ve ispata dayanmadığını belirtir. "Sebepler, akıldan çok ahlâka dayanıyordu. Bu denli kötülük dolu olan bir dünyanın, sonsuz gücü mükemmel iyilik ve adaletle karıştıran bir sanatçının eseri olduğuna inanmayı, imkânsız gibi görüyordu. Yine de James Mill'in Protestan olarak kaldığına şüphe yoktur " demiştir. Protestan bireysel erdemi Katolik toplumsal erdemi öne çıkarır. Bunun da sebebi, Protestan'ın iyi olmayı sevmesidir. Katolik ise kötülüğü sevmektedir. Böylece komşusunu iyi tutmak için teolojiyi çıkarmıştır. Protestan ise kendisini iyi tutmak için teolojiyi çıkardı. Katolik, sistemi sever, ona bağlanmak ister. Protestan neşelidir, işleri olurlarına bırakır. Bir Protestan özgür düşünür. Zevklerin en büyüğünün, insanın kendi kendini beğenme zevki olduğunu kabul eder. Bu yüzden aşırı derecede yeme içmeden, sefih bir hayat yaşamaktan, komşunun parasına göz dikmekten kendini alıkoyar. Fransa'da ise ilk bozulan "Riyazetçi ahlakı" olmuştu. Katolik, kendini varmış olduğu sonuçlara uydurmak ister. Protestan ise özgür aşkı savunsa bile hayatı boyunca tam bir bekârlık içinde yaşar. Russell'ın ahlak görüşünde etkisiyle büyüdüğü Protestanlığın ayak izlerini görmek mümkündür. Bu sebeple o, iyilikten ya da kötülükten bahsettiğinde, mutlaka kendisini ulaştığı sonuçlara uydurması gerekmez. Mesela nizam ve gaye deliline dayanan akıl yürütmeyi eleştirisinde Russell, milyonlarca yıldır bu dünyanın her şeye gücü yeten, her şeyi bilen bir Tanrı tarafından, içindeki bütün şeylerle birlikte bütün kusurlarıyla, en iyi şekilde yaratıldığına inanmadığını söyler.⁶² Ona göre, bilimin normal kanunlarını kabul edersek, gezegenimiz üzerindeki hayatın ve insan hayatının er geç sönüp gideceğini düşünmemiz gerekir. "Bu yüzden her ne kadar hayatın kaybolup gideceği görüşü, karanlık bir düşünceyse de hayatı yaşanmaz hale getirecek bir şey değildir." demektedir.⁶³

Russell, gençliğinde kendisine en çok etkisi olan ve hayatı boyunca bilincinde olduğu şu sözün en ciddi hareketlerinde bir yeri bulunduğunu ifade etmektedir: "Kötülük yapma hususunda bir kalabalığı takip etmeyeceksin". Bu bakımdan, metafizik konularda kesin doğruları kabul etmeyen Russell, iyilik ve kötülük ile ilgili

⁶² Russell, Hristiyan Değilim, s.19-24

⁶³ Russell, Hristiyan Değilim, s.19-24

yargılarımıza ciddi eleştiriler getirmiştir. "Hristiyan ahlakı ruhun üstünde durarak kendini son derece bireysel kıldı. Bütün Hristiyanlık çağlarının açık sonucunun, insanları tabiatın yarattığından daha bencil, daha içine kapanık yaptığını sanıyorum." demiştir. Onun için, Russell'a göre evreni insana uyduran felsefeler, ruh yüceliğine hizmet etmemektedirler.

Russell, ahlâk ilkelerinin göreceliğini kabul eden bir özgür düşünürün, tıpkı objektif ahlâk değerlerine sahip biri gibi yaşamasının mümkün olduğunu iddia etmektedir. Ancak Russell bu kadarla kalmamakta ve ahlak teolojisine karşı itirazlarını sürdürmektedir. Bu noktada, O, ahlâk teolojisinin iddialarına mesnet olan ahlâkî ya da fizikî gayelilik delilini tersine çevirerek, kötülük kanıtı lehine kullanır. Russell, ahlâk şevkiyle ilhama gelmiş faaliyetlerin uzun tarihini şöyle örneklendirir: insandan kurbanlar; muhafazakâr dinden ayrılanların kovuşturulması, büyücü avı, katliamlar, zehirli gazlarla toptan insan yok etmeler... İçinde yaşadığımız dünya, bir karışıklık ve tesadüfün sonucu olarak düşünülebilir, ama bile bile yapıldığı düşünülecek olursa, bunun bir şeytanın işi olması daha muhtemeldir.⁶⁴ Russell'a göre ahlaki eylemlerin temelinde tesadüfler zincirinin olması var olan ve iyi olan bir tanrının olmasından daha kabul edilebilir bir durumdur.

Russell, kendisini etkilemiş bulunan J. S. Mill'in otobiyografisinde de olduğu gibi kötülük delilini aklî bir delil olarak kullanmamıştır. Ancak evrende, iyi bir gaye olduğunu iddia edenlere karşı, ispatlanması imkânsız bir görüşü savunduklarını göstermeye çalışmıştır. O, verdiği kötülük örnekleriyle, kötü bir gayesi olan Tanrı'yı ispat ettiğini iddia etmemiş, kötülükleri Tanrı'nın olmadığına kanıtını sunmaya çalışmıştır.

Russell'a göre agnostik ilahi yasaları ya da davranışlara rehber olacak dini anlamda bir otoriteyi kabul edemez. Tanrının doğal olarak da dinin varlığına dair bir net tutum sergilemeyen agnostik nasıl davranması gerektiğini kendi başına düşünmelidir. Russell agnostiklerin davranışlarının temelinde Hristiyanlığı aldığını ifade etmiştir. Eğer Hristiyanlığı ahlaki bir öğreti olarak görüyorsa o zaman bazı agnostiklerin Hristiyanlığı kabul etmeleri gerektiğini düşünmektedir. Ancak Hristiyanlığı din kisvesinden çıkartıp sadece "komşuyu sevmeyi" tavsiye eden geniş bir duygudaşlık sağlayan ya da hayattaki kötülüklerden, çirkinliklerden, zulümden

⁶⁴ Russell, Hristiyan Değilim, s.76-81

kurtulma fırsatı veren bir öğreti olarak ele alacaksak o zaman bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini dile getirmiş hatta gerekirse bu bağlamda kendisine de Hristiyan denilebileceğini söylemiştir. Russell metafizik alanda agnostisizmin çerçevesini ortaya koymaya çalışmıştır.

Agnostisizm, metafiziğin sahasıyla sınırlanmış bir septiklik⁶⁵. Septikliği temel alan teist ile iynin bilgi düzeyinde önceliğini temel alan ateist, sanıldığı kadar birbirinden uzak olmayabilir, "insanın iyi olarak kabul ettiğini Tanrı da iyi olarak kabul eder mi bilemeyiz" diyenler, gerçek iyi ve kötünün bilinemeyeceğini iddia etmekle agnostik olmuş oluyorlar. Çünkü onlara göre Tanrı'nın iyiye ya da kötüye göre hareket etmesi mümkün değildir. Bu tez aslında içkin bir Tanrı düşüncesine sahip olanlar tarafından da kabul edilebilir. Aynı ifadeyi zat olan Tanrı'ya yükleyenler de vardır. Buna göre teistlerle, zat olan Tanrı'ya inananlarla, Tanrı'yı, tabi güçlere benzer içkin bir varlık kabul edenler ortak bir noktada buluşmaktadırlar. "İyi ile kötü birdir" diyen Herakleitos, sonra da "Tanrı açısından her şey iyi, dürüst ve haklıdır ancak insanlar kimi şeyleri yanlış, kimini doğru sayarlar." demektedir. Buna göre kötülüğü reddettiği gibi iyiliği de reddeden Spinoza'nın görüşü gerçeklik sayılan şeye karşı duygusal tutumu sebebiyle gerçeğin iyi olduğu inancı ile kendiliğinden birleşecek niteliktedir.⁶⁶

Russell'ın da söylediği gibi iyilik ve kötülüğü reddeden teistin tutumu, kolaylıkla iyilik lehine çevrilebilecek mahiyettedir. Böylece, eğer kötülük varsa problem olarak kalmaya devam edecek demektir. Russell, insanları kurtuluşa çağırarak kötülüklerden bahseden teistlerle beraber, kötülüğün varlığını söz konusu etmiştir. Fakat onun bu tutumu, teistinki gibi kolaylıkla iyilik tarafına yorumlanacak bir sonuca ulaşmaz. Russell, kötülük delilini, zihni ve mantıki bir delil olarak değil, tutumunu haklı gösteren ahlâkî bir dayanak olarak almıştır. Söylediklerini sonuna kadar götürme niyetinde değildir. İlerde de belirtileceği gibi bizim arzularımıza karşı duyarsız, tarafsız tabiat onun başlıca çıkış noktasıdır. Tabiatın oluşumunda tanrısız lığı kabul eden Russell'ın dünyada başında da bunun izlerini açıkça görmek mümkündür.

Russell'a göre içinde bunca katliamı, ölümü, acıyı barındıran dünya korkunçtur. O, kendisinininki gibi Tanrı'sız bir felsefenin karamsar olması gerektiğini reddetmez. Ona göre, gerçek bilgiye ulaşmanın yolu, evrenin bizim arzularımıza karşı kayıtsız

⁶⁵ S. Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990, S.4.

⁶⁶ B.Russell, **Mistisizm ve Mantık**, çev. Ayşe Usluata, Varlık Yayınları, İstanbul,1972,(Mistisizm) s.19.

olduğu olgusunu kabul etmekten geçmektedir. Mutluluk, mutsuzluk insanların layık olduğu ölçülerle uyuşmadığı, bu sebeple de, hayal kırıklığına uğramanın bir anlamı ve gereği bulunmadığı çok açık bir şekilde ifade etmiştir.

Russell kötülüğü kabullenişindeki bu tutumunu, gerçekte, mutluluğun da kaynağı olarak göstermiştir; gerçeğin bu şekilde farkında oluş, bizi yıkıcı ümitsizliklere düşmekten alıkoyacaktır. Russell, gerçeği olduğundan farklı göstererek, onu sevmeye ve övülmeye layık gören, bunun da ötesinde, gerçeği mümkünlerin en iyisi diye yorumlayan sistemleri eleştirmektedir. O, mütevazı bir biçimde düşünmeyi, büyük sistemler peşinde koşmamayı, iyinin ve kötünün sınırlarını kuramsal olarak çizmeksizin pratikte iyi olmaya çalışmayı önermektedir⁶⁷.

Russell, evrene kendi iyi ve kötü kavramlarımızla baktığımız zaman, tartışmasız bir şekilde onun kötü ve korkunç olduğunu göreceğimizi ısrarla ifade etmektedir. O'na göre bilimin normal kanunlarını düşünecek olursak gezegenimiz üstündeki hayatın er geç sönüp gideceğini kabul etmemiz gerekmektedir. Bunun, bizim için iyi olmadığı açıktır. Ancak kıyametin kopacağını, yeryüzünde hayatın kalmayacağını bildiren iddiaları, teistler de kabul etmektedir. Bu kabul onların Tanrı'ya inancında en küçük bir şüpheyi ya da çelişkiyi doğurmazken Russell'in böyle bir sonuca ulaşması konumuz açısından önemlidir.

Russell'in Tanrı hakkında bu tür sınırlayıcı ve kayıtlayıcı ifadelerle başvurmasının sebebi, onun Tanrı'yı bir iyiye göre hareket etmekle yükümlü olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. O, bu konuda şöyle demektedir: "Her şeyi Tanrı'nın keyfine tâbi kılan ve O'nun özgür seçimine bağlayan fikirden çok, O'nu iyiye göre hareket ettiren görüş hakikatten daha uzaktır. Çünkü bu son görüşe göre Tanrı'nın dışında ve üstünde, O'ndan daha Tanrısal, kendisine tâbi bulunduğu, ne olduğu bilinmeyen bir şey, taklit ettiği bir model, yöneldiği bir gaye var görünüyor."⁶⁸ Bir anlamda kötülüklerin var olduğunu düşüncesi temelinde tanrının yetersizliğini vurgulamaya çalışan Russell, tanrının iyi olmadığını eğer varsa varlığının da amacının kendisi üzerinde var olan daha iyi bir sisteme hizmet ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

⁶⁷ Russell, Mistisizm, s.19.

⁶⁸ Alfred Weber, **Felsefe Tarihi**, çev. H.Vehbi Eralp, Sosyal Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.229.

Tanrı'nın iyiye göre hareket etmesi gerektiği tezi, antroposentrik bir düşünce şeklinde ifade edildiği takdirde Russell'ın düştüğü hatayı tekrarlamak kaçınılmaz görünmektedir. Bu düşüncenin içinde evrenin insan için arzulanır şeylerin sağlanmasında ne kadar cimri olduğu; buna rağmen en küçük bir eksikliğin hayatı zehir etmeye yettiği hep söylenegelmiştir. Russell, dünyaya olduğu gibi bakma iddiasının ardından, ondaki acı ve kötülükleri sıralamaktadır. Ona göre, bunları tevil etmekte mümkün değildir. O "Herhangi bir Hristiyan, ne olur benimle birlikte bir çocuk hastanesini ziyaret etsin, orada çekilen acıları görsün, sonra da bu çocukların bu cefaları hak etmiş oldukları düşüncesinde ısrar etsin, edebilirse insanın böyle diyebilmesi için, bütün acıma duygusunu kaybetmiş olması gerekir." demiştir. Diğer bir deyimle, inandığı Tanrı kadar zalim olması gerekir. Bu acı dünyasında her şey insanın mutluluğu içindir diyen kimsenin ahlak görüşleri sağlam olamaz. Çünkü çektiği acı ve sefalet için daima bahane arar. Burada, sevmeye layık her şeyden uzak olan dünyanın niçin korkunç görülmesi gerektiği bir problem arz etmektedir. Dünya sevmeye layık olandan uzak olduğu kadar; nefreti gerektiren her şeyden de uzaktır. "Dünyaya kendi iyilik ve kötülük kavramlarını uygulamayan bir felsefenin yalnızca gerçeğe ulaşmakla kalmayıp aynı zamanda üstün bir ahlak görüşünün de ürünü olur".⁶⁹ Diyen Russell'ın, kötülük üzerinde ısrar etmesi yeterince aydınlık kazanmamıştır. Bunun sebebi, Russell'ın, Tanrı'sız bir felsefeye sahip olmasında bulunabilir. Her türlü özden ve belirlenmişlikten uzak kalındığında, Tanrısızlığın varoluşun ve yaşamın içinden dayanaklar araması kaçınılmazdır. Sartre ateizminin doğurduğu problemleri ele aldığı eserinde Kenan Gürsoy'un belirttiği gibi "Tanrı'nın yokluğu, insanda tam bir temelsizlik meydana getirmekte ve insan bunu kendi imkânlarıyla giderme imkânına sahip bulunmamaktadır".⁷⁰ Ateist düşünürler bu bağlamdan uzak olarak daha görünürde kalmayı tercih etmiş, tezimi kötülük varsa tanrı iyi midir? Sorusuyla eleştirmiştir.

Teist, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten Tanrı'nın yarattığı dünyanın, O'nun yaratmasına yaraşır bir dünya olduğuna inanmaktadır. Kötülüğün varlığı bu inanca şüphe düşürür mü? Russell gibi septik olan Mackie, daha iyi dünyalar ihtimaline dayanarak, Tanrı'nın varlığı aleyhine delil getirmiştir. Ancak o, Russell'dan farklı

⁶⁹ Russell, *Mistisizm*, s.49.

⁷⁰ Kenan Gürsoy, *J.P.Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s.102.

olarak delilini mantiki bir form içinde ifade etmiştir. Mackie'ye göre, Tanrı'nın iyi olmasıyla dünyada kötülüğün varlığı, görünürde bir çelişki içermez gibi ise de bazı ek önermelerle konu açıldığında durum değişir. Buna göre; iyi, kötünün zıddıdır. O halde iyi bir varlık gücü yettiği ölçüde kötüyü ortadan kaldır maya çalışır. Öyleyse, Tanrı'nın mutlak iyiliği ile dünyada kötülüğün varlığı bir çelişki içermektedir.

Septiğin dayanak noktası, kötülüğün bulunmadığı daha iyi dünyalar olabileceği hakkındaki beklentisidir. Bunun için de "Tanrı'nın tabii kanunları kısmen veya tamamen değiştirmek suretiyle şimdikinden daha iyi bir dünya yaratabileceği" öncülüne dayanmaktadır. Charles Hughes'in göstermeye çalıştığı gibi, böyle bir iddianın karşılamak zorunda olduğu ve halletmesi gereken birçok problemler vardır. İnsan bilgisinin sınırı, kötülüğün niceliğini hesaplamayı imkânsız kılar. Tabii kanunları değiştirilmiş dünyanın, daha az kötülüğe sahip olacağı şüphelidir. Tabii kanunlar arasındaki ilişkinin karmaşıklığı, kötülüğün niceliğini hesaplamayı ve bir değişiklik halinde olabilecek ihtimalleri öngörmeyi imkânsız kılmaktadır.⁷¹

Hughes'un, septiğin farazi dünyasının potansiyel problemleri hakkında kendisinin öngörülleri çok inandırıcı görünmeyebilir; ama bunlar şunu iyice gösterebilir ki, septiğin, öne sürdüğü dünyanın üstünlüğü hakkındaki iddiası da çok ikna edici değildir. Bir kere ne teist ne de septik alternatif dünyaların vaat ettiklerini ve potansiyel avantajlarının taslağını çizmede güçlü bir pozisyona sahiptirler. Septiklerin iddiaları da teistlerinki kadar aynı itirazla karşı karşıyadır. Teistin buradaki farklılığı, Tanrı'nın mahiyeti, dünyayı idaresi ve alternatif dünya sistemleri ile ilgili olarak inancını vahye dayandırmış olmasıdır.⁷²

Russell, Mackie ve McCloskey gibi kötülük problemini teizmin aleyhine aklî ve mantıkî bir delil olarak sunma teşebbüsünde bulunmamıştır. Ancak, onların septik olma noktasındaki ortaklıkları, Hughes'ın eleştirilerinin Russell için de geçerli olmasını düşündürüyor. Russell, açıkça "Tanrı daha iyi bir dünya yaratmalıydı" demese de, O'nun böylesine kötü bir dünya yaratmasına inanmadığını ifade ediyor. Buna göre Russell, Tanrının mahiyeti, dünyayı idaresi ve kötülüğün olmadığı alternatif dünya sistemleri hakkında, ispatı imkânsız bir iddia ortaya atmaktadır. Çünkü bunu

⁷¹ Hughes, Theism, ss.45-61.

⁷² Hughes, Theism, ss.58-59.

söyleyebilmek için Hughes'un da gösterdiği gibi, her şeyi bilen bir konumda olmak gerekmektedir.

Herhangi bir vahye dayalı dine inanmayan Russell, aşkın bir Tanrıyı kabul etmemektedir. Dolayısıyla O, Hume'dan farklı olarak gerçek inanan bir Hristiyan olmak için septikliğin ilk adım olduğunu kabul etmez. Russell'a göre umut, korku, hayal, dinin kökenleri olsa da onun sadece nedenini değil, gerçekliğini de ortaya koyar. Bazı teistler, dünyanın kötülüğünden, inanca yapışmanın gerekliliği sonucunu çıkarmışlardır. Russell ise, dünyanın kötülüğünden hareket ederek, Tanrı'nın sonsuz güç sahibi olduğu iddiasına itirazda bulunur. Bu ortaya konulanlardan yola çıkarak Russell'ın teizmin öne sürdüğü ulûhiyet anlayışıyla ilgili görüşlerini ele alınabilir.

Bilinildiği gibi, Teizmin ulûhiyet anlayışında, aşkın Tanrı düşüncesinin önemli bir yeri vardır. "Aşkın Tanrı" kavramı ile doğayı, gerçekliği, her türlü deneyi ve insan bilincini aşan, âlemin üstünde ve ötesinde bir Tanrı kastedilmektedir.⁷³ Aşkın Tanrı düşüncesi, her türlü antropomorfizme karşıdır. Bu durumda, ne ahlâkî ne de metafizik gayelilik Tanrı'nın varlığı düşüncesini doğurabilir. Çünkü Tanrı iradesini dilediği gibi kullandığı için, O'nun muradını anlamak insanın epistemolojik sınırını aşar. Böylece Tanrı doğaüstü sürece dâhil olmayan ve her şeyin kendisine tabi olduğu bir Tanrı şeklinde anlaşılmaktadır ki bu anlayış, Russell'a göre iyinin bilgi düzeyinde önceliğine izin vermediği için teolojik açıdan bile sakıncalar doğuracak olan bir iddiadır. Güce boyun eğmeyi gerektireceği için ahlâkî sapmalara da neden olur. Dolayısıyla Russell'ın konumu, eserden müessirin anlaşıldığı ve iyiye tâbi olan Tanrı tarifinde bulunanların yanında olmaktadır.

Tanrı'nın iyiye tâbi olması düşüncesiyle, tabîî kanunların ve düzenin incelenmesi suretiyle Tanrı hakkında bilgi edinilebileceği düşüncesi arasında yakın bir ilgi vardır. Nitekim Maturîdî, Gâib'i ve Allah'ı bilmenin tek yolu olarak dış dünyanın delaletini kabul etmiştir. Dış dünya, İslami literatürde genellikle, İlâhî hakikatlerin bilinmesine bir vasıta olarak değerlendirilir.

Russell, bir yandan Tanrı varsa eğer, O iyiye tâbi olmalı derken, diğer yandan da evrende herhangi bir iyilik görememesini, O'nun iyiliği ve esirgeyciliği aleyhine önemli bir kanıt olarak kabul etmektedir. Geriye sadece kaba bir güç kalmaktadır ki, Russell da bunu iddia ederek, Tanrı düşüncesinin tamamıyla doğuya ait bir çeşit güce

⁷³ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s.25.

tapınma olduğu tezini ileri sürmektedir. Russell, yalnızca ahlâkî bir iyilik ya da gayeliliği değil; doğal düzen ve gayeliliği de reddetmektedir. Bu sebeple O, kozmolojik ve teleolojik delilleri eleştirmektedir. "Kozmolojik delillerde ve gaye-nizam delilinde illiyet prensibine dayanmak esastır".⁷⁴ Russell'a göre, "yaratan var demek sebep var demektir. Causal çıkarımlar ise bilimde, yalnız müşahade edilmiş Causal kanunlardan çıkıyorlarsa kabul edilebilirler. Yoktan var olmak, görülmemiş bir yaratan tarafından meydana getirilmiş olduğunu kabul etmek için daha akla yakın bir sebep yoktur; her ikisi de müşahade edebildiğimiz Causal kanunlara aykırıdır".⁷⁵

Russell, nizam ve gaye delilinin geçersizliğini de şöyle göstermeye çalışır. Her şeyin bir sebebi olması gerekiyorsa Tanrı'nın da bir sebebi olması gerekir. Sebepsiz bir şey olabiliyorsa dünya, Tanrı'nın kendi de olabilir. Tabiat kanunu hakkında da Russell, Tanrı niçin filan kanunu çıkardı da falan kanunu çıkarmadı der. "Tanrı'nın bunu sırf kendi canı öyle istediğinden yapmış olduğunu, herhangi bir nedene dayanmadığını söylerseniz kanuna tâbi olmayan bir şeyin var olduğunu düşünmüş olursunuz. Böylece Tabiat kanunu silsileniz bozulmuş olacaktır. Bir hikmete göre bu kanun koyulmuş dersiniz; Tanrı'nın koyduğu kanunlarda bir sebep olsaydı o zaman Tanrı'nın kendi de bir sebebe tâbi olmalıydı denebilir".⁷⁶ "Nizam ve gaye delilinden kaynaklanan akıl yürütmeye yakından baktığımızda" der Russell, "milyonlarca yıldır bu dünyanın her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir Tanrı tarafından, içindeki bütün şeylerle birlikte bütün kusurlarıyla en iyi şekilde yaratıldığına inanıldığını görmek insanı hayrete düşürüyor".⁷⁷ İlliyet prensibine dayanan gaye ve nizamın yahut tesadüfün, müşahade edebileceğimiz Causal kanunlara aykırı olduğunu ifade eden Russell, dünyada çok fazla adaletsizliğin olduğunu hatta adaletin olmadığını belirterek, Tanrısal varlığın lehine değil, aleyhine bir ahlâkî kanıt çıktığını iddia ediyor.⁷⁸ Bununla beraber Russell, adaletsiz bir Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaşmış değildir, ne var ki eğer Tanrı varsa O, adaletsizdir diyerek Tanrıyla uyuşması imkânsız bir ahlâkî ilke ortaya koymuştur. Bu hem Tanrı açısından ahlâkî bir sorun ortaya çıkarır, hem de O'na inananın ağır bir ahlâkî yük altına girmesini doğurur. Gelineen noktada yukarıdaki sonuç, Tanrıyla ahlak arasındaki ilişkinin gücüne örnek olarak

⁷⁴ Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1992, s.60.

⁷⁵ Russell, *Beklediğimiz*, s.110.

⁷⁶ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.17.

⁷⁷ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.18.

⁷⁸ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.22.

alınabilir. Ancak, bizi şu anda ilgilendiren "adil olmayan Tanrı" sonucunun, Tanrının varlığı aleyhine bir delil olarak sunulmasının getireceği problemlerdir.

Düzensizlik, kötülük ve acı, Tanrı'nın var olmadığı iddiası için bir delil ise; düzen, gaye ve adalet de Tanrı'nın var olduğu iddiası için bir delildir. Şu halde, her iki görüş de ulaştıkları sonucu doğrulamak üzere, aklın ve evrenin doğruya ulaşmak için yeterli olup olmadığı hakkında tartışacaklardır.

Şunu hemen belirtelim ki, evrenin varlığının, Tanrı'ya işaret etmesi mümkün iken Tanrı'nın var olmadığına işaret etmesi mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, evrendeki düzen ve gayeden söz eden birinin Tanrı'ya inanmasında bir çelişki görünmezken; iyi, adil, düzenli bir evren yerine bölük pörçük şeylerden teşekkül etmiş, iyi ya da kötü hiçbir anlamı olmayan evren tasavvurunun Tanrı'ya inanmamayı doğurması çelişkilidir. Her şeye gücü yeten ve merhametli bir Tanrı'ya inanmamak için kötülüklerden, düzensizlikten, bozulmuşluktan bahsetmek gerekir. İyi ve kötü her ikisini de reddediyorum dedikten sonra, kötülüklerin sıralanması tutarsızlıktır. Evrenin hiç bir anlamı olmadığını söylemek "hiç bir anlamı olmadığını söylemektir" bu söylediğimden metafiziğin reddiyle ilgili bir şey anlaşılırsa ifadem çelişik olur. Buradan Tanrı'nın gücü ya da iyiliği aleyhine bir kanıt da çıkmaz.

Russell 'da "Tanrı" ifadesi, ahlaktan Tanrı'ya gitmeyi uygun ve tek yol görenlerin sözünü ettikleri "Tanrı" anlamında anlaşılmalıdır. Bu durumda, ahlakla Tanrı arasında sıkı bir ilişki olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır. Böylece kötülüğün varlığı, Tanrı'nın varlığı aleyhine bir delil olarak öne sürülebilir. Eğer ahlak ile Tanrı arasında böylesine sıkı bir bağ olduğu reddedilir ya da ahlaktan Tanrı'ya gitmenin mümkün olmayıp, iyi ve kötünün Tanrı'nın iradesine bağlı olmadığı düşünülürse, kötülük Tanrı'nın varlığı aleyhine ahlâkî bir kanıt olma özelliğini yitirir. Nizam ve gaye delili açısından baktığımızda Tanrı'nın yaratmasında fiziko-teleolojiyi öne sürenler olduğu gibi, ahlâkî teleolojiyi öne sürenler de vardır. Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi "ahlâkî teoloji" ye ancak, "ahlâkî teleoloji" den geçilebilir.⁷⁹ Bu sebeple ahlak kanıtını, bir fiziko-teleolojik kanıt gibi görmek doğru olmaz.

Teleolojik delilin zıttı olan kötülük delili, ahlâkî ve fiziki teleolojinin her ikisine birden itiraz olabileceği gibi, yalnız birine de ağırlık verebilir. Mesela Hume 'un "Söyleşilerdeki karakterlerinden Philo, fiziko teleolojinin imkânını kabule yanaşırken,

⁷⁹ Aydın, Kant, s.39.

ahlâkî gayeliliği imkânsız görmektedir: "...doğanın işleri, bizim iyiliklerimize ve adaletimize benzediğinden çok daha fazla, bizim sanat ve becerimizin eserlerine benzediği için bundan, Tanrısal varlığın ahlakının, insan erdemlerini andırmasından daha çok, doğal niteliklerinin insaninkini andırdığını çıkarsamaya hakkımız vardır".⁸⁰ Kant'a göre ise, bizi Tanrı'nın varlığı düşüncesine götüren son gaye fikrinin yeri fiziko-teleoloji değil, ahlâkî teleolojidir.⁸¹ Böylece Kant, Hume ve Russell'ın en çok eleştiriyönelttiği yönde; Tanrı'nın manevi nitelikleri hakkında, sınırlı da olsa bir antropomorfizmin yararına inanmaktadır: "Bu sıfatları sembolik olarak değil de; şematik olarak düşünürsek, katı bir antropomorfizme düşeriz. Kant'a göre ahlak kanıtı, bir yönüyle deneye dayalı olan insanın ahlak tecrübesinden hareket etmesine rağmen, bizi daha az antropomorfik olan bir Tanrı kavramına götürür ve bu sayede Tanrı'ya ahlâkî sıfatlar atfetmemiz mümkün olur".⁸² Ahlakın tanrısal boyutlarıyla ilgili olarak Russell'ın itirazının daha geniş olduğu görülmektedir.

Russell, fiziko-teleolojinin ve ahlâkî teleolojinin her ikisine birden itiraz etmektedir. Dünyayı olduğu gibi görmek, yalnızca gerçeği aramakla uğraşmak, fiziko-teleolojiye imkân vermez. "İyi ve kötü mefhumlarının, kâinatın idraki için lüzumlu olan anahtarı temin edeceği hakkındaki itikat, hususi ilimlerden kovulunca felsefede sığınacak bir yer aradı. Fakat felsefe eğlendirici bir hayalet oyunu olarak kalmak istemiyorsa, o itikadı bu son sığınaktan da kovmak lazımdır. Saadeti bütün araştırmalarına hedef yapanların, bizden daha mesut olmadıkları herkesin bildiği bir şeydir. İnsana öyle geliyor ki bu "iyi" için de böyledir. Hiç olmazsa tefekkür bakımından, iyi ve kötüyü unutanlar ve sadece hadiseleri bilmek isteyenler tam iyiliğe, dünyayı arzuları arasında görenlere nispetle daha yakındırlar".⁸³ Demiştir.

Russell ahlâkî teleolojiyi de şöyle reddeder: "insandan kurbanlar, muhafazakâr dinden ayrılanların kovuşturulması, büyücü avı, katliamlar, zehirli gazlarla toptan insan yok etmeler, bu korkunç hareketler ve bunları meydana getiren ahlak öğretileri zeki bir yaratıcının gerçek kanıtı mıdır?".⁸⁴ Bunca kötülüğün var olmasına değinen Russell ahlakın Tanrının varlığına delil olamayacağını öne sürmüştür.

⁸⁰ David Hume, **Din Üstüne**, çev. Mete Tuncay, İmge Yayınları, İstanbul, 1995, s.194.

⁸¹ Aydın, Kant, s.39.

⁸² Aydın, Kant, s.39.

⁸³ B.Russell, **Felsefede İlmî Metot**, çev. Hamdi Akverdi, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940,(Metot), s.27.

⁸⁴ Russell, Hristiyan Değilim, s.76.

Russell ahlak kanıtını kullananlarla beraber, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini savunmuştur. Bunun ahlâkî duyarlılıktan kaynaklandığı söylenilebilir. Ancak, aynı ahlâkî duyarlılık, Kant ve onun gibi düşünen filozoflara göre "Tanrı'nın varlığına inancı" ve "gerçek bir insan-Tanrı ilişkisini" doğururken Russell 'da kötülüğün varlığı nedeniyle Tanrısız ve kötümser bir felsefenin doğmasına sebep olmuştur.

Evrende var olduğu söylenen fiziko-teleolojinin, Tanrı'nın varlığına delalet ettiği iddiasına karşı, doğal kötülüklerin realitesi bir problem olarak ortaya konmuştur. Ahlaki teleoloji iddiaları ise insanın bozulmuşluğu eksikliği ve acımasızlığı temeline dayanan ahlaki kötülüklerin varlığı ile karşı karşıya gelmiştir. Daha anlaşılır bir şekilde doğal kötülük olarak ele alınacak fiziko-teleolojinin ve ahlaki kötülüğün Russell felsefesinde nasıl yorumlandığı, Russell'ın zihninde nasıl bir yere sahip olduğu tanrının varlığı açısından ele alınması gereken önemli hususlardır.

2.1.4. Russell'a Göre Doğal Kötülük

Genel olarak doğada meydana gelen, deprem, yangın, sel felaketi, fırtına, kıtlık gibi acı veren şeyler fiziki kötülük olarak isimlendirilmektedir.⁸⁵ Doğal kötülükler, doğanın işleyişi içinde izah edilmeye ve bilimsel şekilde açıklanmaya çalışılırken ahlaki kötülükler de özgürlüğe sahip olan insanın kendi yapıp etmelerine bağlanmıştır. Doğal kötülükle ilgili otorite kabul edilen birçok filozof düşünce geliştirmiş ve bu tartışmanın içinde yer almayı başarmışlardır. Bu konuyla ilgili düşüncelerini ele aldığımız Russell, doğal kötülüğü tanrının varlığının aleyhinde bir delil olarak ele almıştır.

Dünyada var olan doğal kötülükler üzerinde düşünen Russell dünyanın canlıların acı çekmediği, ızdırapların olmadığı daha iyi bir dünyanın olabileceği ihtimalini ortaya koymuştur. Buradan yola çıkan Russell bu kötülüklerin varlığının devamlılığı ve sonucu göz önüne alındığında tanrının varlığının mümkün olmayacağını ifade etmektedir.

Russell "Bilimsel kanıt söz konusu olduğu sürece evren, bu gezegen üstünde yavaş yavaş ilerleyen safhalardan geçerek, oldukça değersiz bir sonuca varmış oluyor.

⁸⁵ Aydın, Din Felsefesi, s.123.

Sonunda, evren ölümüne kadar ağır ağır sürünecektir. Bunu amaç kanıtı olarak alacak olursak, bu amacın benim hoşuma gitmediğini söyleyebilirim. Bu bakımdan Tanrı'ya inanmak için bir sebep göremiyorum".⁸⁶ Burada, Russell'ın söylediklerinde çelişki olmaması için şu öncüllerin de kabul edilmiş olması gerekmektedir. Tanrı, her şeye gücü yetmesinin yanında, büyük bir şefkat ve merhamete de sahiptir. İyi ve kötü Tanrı'nın buyruklarına tabi değildir. Bizim iyi ve kötü kavramlarımız, Tanrı'ninkine aynıdır. Her şeye gücü yeten ve merhamet sahibi bir varlık, ahlâkî bir tercih olarak iyiyi seçmeli ve kötülüğü yok etmelidir. Ahlak, Tanrı'nın buyruklarına tabi olmadığı için kendisine ait bir alana, objektif bir varlık sahasına ve otonomiye sahiptir. İnsan, bu objektif ahlak ilkelerini, iyiyi ve kötüyü tanıyabilecek ve onlarla doğru bir şekilde ilişkiye geçebilecek yetilere sahiptir. Yukarıdaki öncüllerin kabul edilmesi durumunda evrende görülen iyi ya da kötüye yönelik gayeliliğin, bizi Tanrı'nın varlığı hakkında, bazı sonuçlara götürmesi mümkündür. Bu noktada Tanrı'ya iyi ve kötü kavramları açısından bakışın farklı olduğu dikkat çekmektedir.

Yukarıda ortaya konduğu şekliyle Tanrı düşüncesinin, teizmin Tanrı'sıyla bir ilgisinin bulunmadığı söyleyebiliriz. Yukarıdaki iddianın teizmin ortaya koyduğu şekliyle bir Tanrı'nın var olmadığını gösterdiğini söyleyebilmek için ahlakın objektifliğini ve otonomluğunu, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini, Tanrı'nın bir kadere bağlı olarak değilse bile, zorunlu olarak bir düzenin içkin varlığı olduğunu kabul etmek gerekir. Bu durumda Tanrı'nın kötülüğü yaratmasının, kendisinin de "kötü" olduğuna işaret ettiğini ve böylece, kabul edilen anlamda Tanrı'nın var olmadığını gösterdiğini söylenilebilir. Ancak, bu mevcut varlığı açıklamada yetersiz kalmakta ve hatta büyük bir çelişki arz etmektedir. Böyle bir Tanrı anlayışının kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.

İyiliğin, Tanrı'nın var olduğunu gösterdiğini söyleyebilmek için de yine, aynı öncüllerin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu durumda da eksiklikler ve kötülükler ya yorumlanıp aslında iyi oldukları iddia edilecek; ya da yukarıdaki çelişkinin benzerine burada da düşülecektir. Sınırlı da olsa bir teşbihin varlığı reddedilir ve Tanrı'nın zatî ve ahlaki niteliklerinin insaninkinden tamamen farklı olduğu vurgulanırsa, ahlak teolojisinin savunulmasına yani evrendeki ahlaki durumun Tanrı'nın varlığına delil olduğunu söylemeye imkân kalmaz. Ahlak teolojisinin içinde kalmakla beraber kölük

⁸⁶ Russell, Hristiyan Değilim, s.34.

probleminin çözülmesi, ancak kötülüklerin yorumlanması ile mümkündür. Russell, hem iyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmekle ahlak teolojisinin iddialarına destek vermekte; hem de kötülüklerin yorumlanamayacağını iddia ederek, Tanrı'nın iyi, hikmetli, adaletli, merhametli, güçlü olduğu şeklindeki anlayışın kabul edilemez olduğunu savunmaktadır. Bu durumda da kötülüklerin yorumlanmadan kabul edilmesi gerektiğini ileri süren teolojik ahlakın tezine yaklaşmaktadır. Ancak, ne evrende var olan iyiliklerden yola çıkarak Tanrının iyi olduğunu ortaya koyan ahlak teolojisi ne de Tanrının iyiliği yarattığı için, iyi ya da ahlaklı olmayı ifade eden teolojik ahlak, Tanrı'nın iyiliğinden ve gücünden şüphe etmemektedir. Russell'ın bu konudaki iddiası Tanrı'nın düşünüldüğü gibi iyi ve güçlü olmadığını gösterebilmek için çelişkili bir şekilde her iki görüşten yararlandığı düşüncesini doğurmaktadır.

Ahlak teolojisinin iddialarını sürdürebilmek için sınırlı olsa teşbihi, antropomorfizmi, kabul etmek gerekmektedir. Kant'a göre, gerek evrenin yaratılışının gerekse ahlak teleolojisinin sınırları içinde kaldığımız sürece antropomorfizmden kaçınamayız.⁸⁷ Ancak O, evrenin yaratılmasından kaynaklanan akıl yürütmede dogmatik inancı tespit etmesinin yanında dogmatik antropomorfizmi de tespit etmektedir. Kant, dogmatik ve sembolik antropomorfizm diye ayırdığı teşbih düşüncesinde, daha az antropomorfik olan ve ahlak teolojisine imkân tanıyan sembolik antropomorfizmi kabul etmektedir.⁸⁸ Tanrı'ya böyle bir atfın yapılabilmesi için iyi kavramının kabulü önem arz etmektedir.

Yukarıdaki şekli ile Tanrı'ya ahlaki sıfatlar atfedebilmemiz için, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmemiz gerekmektedir. Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi, bunun için "iyi veya kötüye ilişkin her şeyin vahiyle, başka bir deyişle ilahi buyruklarla belirlendiği görüşünün terk edilmesi gerekir".⁸⁹ Ahmed b. Hanbeli'n, Eş 'arileri müşebbehe olmakla suçlaması, Abdul Kahir el-Bağdadi'nin, Basra Mutezilesine ve Ali Arabi'nin teşbihi kabul etmesi; Philo'nun, Cleanthes'i antropomorfizmle suçlaması, onların, Tanrı'nın yaptığı şey hakkındaki bilgisinin, insanın yaptığı şey hakkındaki bilgisine benzediğini kabul ederek teşbihe yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.⁹⁰ Russell da aynı gerekçeyle, evrenin iyi

⁸⁷ Aydın, Kant, s.40.

⁸⁸ Aydın, Kant, s.40.

⁸⁹ Aydın, Kant, s.125.

⁹⁰ W.Montgomery Watt, **İslam Düşüncesinde Teşekkül Devri**, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Umran Yayınları, Ankara, 1981, s.135.

olduğunu söyleyenleri antropomorfist olmakla itham etmiştir. Ancak, kendisi de antropomorfizm 'den uzak kalamayarak evrenin "düşman" olduğu üzerinde ısrar etmiştir.

Russell, evrenin bir gün çökecek olmasının, eğer gaye olarak alınabilirse, kötü bir gaye olduğunu iddia ediyor. Aynı şekilde evrenin şu anki durumu da Tanrı'dan bekleneni vermemektedir. O halde ya Tanrı güçsüz veya merhametsiz diyeceğiz ki bu hoşla gidecek bir sonuç değildir veya yukarıdan beri yapılan akıl yürütmelerin kimi yerlerinde bazı değişiklikler yapılmalıdır. Russell ikinci ihtimali tercih etmiştir. Doğrusu birinci ihtimali seçmek de mümkün görünmemektedir.

Doğal kötülüğün ve ileride açıklayacağımız ahlaki kötülüğün çözümlenebilmesi için değişikliğin nerede yapılması gerektiği, felsefe tarihinde hep tartışla gelmiş bir konudur. Tanrı, insan ya da evren hakkında hangi anlayışların kabul edilmesi gerektiği problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada problemi iki türlü ele almak mümkündür: Tanrı'nın evren hakkındaki bilgisi insanın yaptığı şeyler hakkındaki bilgisine benzemekte midir, yoksa böyle bir mertebeleşmeyi imkânsız kılan Tanrı'nın aşkınlığı ve münezzehliği mi söz konusudur? Maturîdî'lerin, sofistleri reddetmek için yaptığı gibi eşyanın hakikatinden ve bilginin imkânından söz edilecek olursa, sınırlı da olsa veya sembolik olarak antropomorfizmi kabul etmemiz gerekecektir. Eğer, Tanrı'yla ahlak arasındaki ilişkide Eşari ekolünün de yaptığı gibi, insan iradesinin etkili olmadığı bir anlayış benimsenirse, ahlâkî otonomiye zarar gelecektir, iyinin ve kötünün, Tanrı'nın buyruklarıyla, gelişigüzel belirlenmesi, insanın ahlâkî yargılarının geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda, Tanrı'nın iradesiyle ahlâkî iyi arasındaki sebep-sonuç bağlantısı, tecrübe yoluyla kanıtlanamayacağına göre, inanma yoluyla "Tanrı iyidir" demek mümkün olacaktır. Tanrı ve ahlâk arasındaki ilişkiyi, inanma yoluyla bildiğimizi söyleyecek olursak Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi, bu "herhangi bir açıklamada bulunmayı reddetmek anlamına gelir."⁹¹ Bu çözüm Russell'ın da ifade ettiği gibi teolojik açıdan bile mümkün değildir. İkinci bir değişiklik insan kavramında yapılabilir, insan kavramında yapılacak değişiklikle, insanın aslında kötü, eksik, bozulmuş şeklindeki anlayışı kabul etmekteyiz. Bu durumda, Tanrı ile evren arasındaki ilişki, hiçbir şekilde insanın yaptıklarına benzetilemez. Buna göre, eşyanın hakikatinin varlığı delillendirilememekte ve bilginin imkânı kabul

⁹¹ Aydın, Kant, s.106.

edilmemektedir. Bu kavram alanlarındaki değişiklik Russell'ın dünyasında değişimlere sebep olmamıştır.

Russell, Tanrı ve kötülük arasındaki problemin çözümü için kavramların anlam alanlarında daraltma ya da genişletme çalışmalarını kabul etmemiştir. Bununla beraber başlı başına kötülükler içeren bir yer olduğu fikrinden de vazgeçmemiştir. Russell, dünyayı Tanrı yaratmıştır, ama iyi insanlar, bu işi daha iyi yapabileceklerini zannetmektedirler, diyerek dünyanın olduğundan daha iyi gösterilmesi çabasını bir tür bencillik ve kibirlilik olarak nitelemiştir. Russell'a göre, hayatımızın olduğundan daha mükemmel gösterilmesi bir şey ifade etmez, ya bizim yaşantımız mükemmeldir ki bu boş bir sözdür, bildiklerimize herhangi bir şey ilave etmemektedir ya da mükemmel yaşantı diye bir şey yoktur. Russell, dünyayı olduğu gibi, korkunç görmeyi, gerçek ahlâkın temeli kabul etmekle birlikte, onda bazı değişikliklerin olmasını da tamamen reddetmemektedir.

Russell'a göre kısa ve güçsüzdür insanoğlunun hayatı; ağır gelen, kurtuluşu olmayan kader ona ve tüm insanlığa, acımasız ve karanlıkla çökmektedir. Gücü her şeye yeten madde, iyi ile kötüye kör, yıkıma aldırış etmeden, amansız yolunda yuvarlanır gider; bu gün en sevdiğini yitirmeye, yarın kendisi karanlığın kapısından geçmeye yükümlü insanoğluna, yalnızca yıkım gelmeden küçük gününü soylulaştıracak yüce düşünceleri beslemek; yazgının kölelerinin korkakça dehşet salmalarına aldırmayarak kendi elleriyle kurduğu türbede tapınmak düşer.⁹²

Tanrı ve insan anlayışında değişiklik yapmadığımız zaman bir başka deyişle şüpheciliği reddederek, Gâibi ve Allah'ı bilmenin tek yolu olarak dış dünyanın delaletini kabul ettiğimiz zaman, kötülüklerin varlığı problem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹³ Bununla beraber, kötülüklerin olmayacağı beklentisi, insan merkezli anlayışın bir sonucudur. Ancak Teistin yorumu, kötülüğün yanılğı olup, İyiliğin hüküm sürdüğü iddiasıyla kolayca birleşecek niteliktedir. Russell'ın da en çok karşı çıktığı nokta buradadır.

Russell'ın doğal kötülük ile ilgili görüşlerinin, metafizik ve epistemoloji hakkındaki düşünceleriyle yakından bağlantısı vardır. O'na göre, filozofların çoğu, dinlerin temel doğmalarını, evrenin özündeki akliliğini, maddenin aldatıcı varlığını,

⁹² B.Russell, Özgür Bir İnsanın İbadet Hakkı, s.72

⁹³ Maturidi, Kitabu't Tevhid, s.24

kötülüğün var olmadığını apriori metafizik kanıtlarla ispat edebileceklerini iddia ederler. Ancak, Russell, bu ümidin boşuna olduğuna inanmaktadır. Hegel'in felsefesini eleştirisinde Russell, şu halde evrenin, Hegel'in düşündüğü gibi, bütün olarak tek bir ahenkli sistem meydana getirdiğini kanıtlayanlayız. Bunu kanıtlayamayınca da, uzayın, zamanın ve maddenin gerçek olmadığını ve kötülüğün var olmayışını da kanıtlayamayız: çünkü Hegel bunların gerçek olmayışlarını bu nesnelerin parçalı ve ilintili karakterlerinden sonuç olarak çıkarmaktadır. Şu halde biz evreni parça parça incelemek zorundayız ve evrenin, bizim deney alanımızdan uzakta kalan kısımları hakkında hiç bir şey söyleyemeyiz, demektedir. Zaman ve mekânın reddiyle doğal kötülük; İyi ve kötünün reddiyle ahlaki kötülük problemi, çözülmeye çalışılmıştır. Ancak bizi şu anda ilgilendiren Russell'ın, insan bilgisinin sınırları hakkındaki görüşleri ile doğal kötülüğün vurgulandığı ifadeler arasındaki uygunluğu araştırmak olacaktır.

Russell, "doğaya", onun bir vehimler örgüsü olduğuna inanarak yaşanmamayı, sağduyunun dünya anlayışına ulaşmayı ve dünyayı olduğu gibi benimsemeyi" önerir.⁹⁴ Dünya iyi, düzenli, ahenkli gibi her türlü sevmeye layık şeylerden uzak görülmelidir. "Dünyayı olduğu gibi görmek, onu iyi-kötü, gerçekleriyle, güzellikleriyle, çirkinlikleriyle görmek", Russell'a göre, dünyaya adilce ve doğrudan doğruya bakmak demektir. Dünyayı olduğu gibi görmek ve onun "kötü", "düşman" olduğunu söylemek Russell'a göre bir çelişki değildir.

Russell, 92. doğum günüyle ilgili, televizyonda bir anma programında "mutluluğun sırrı dünyanın korkunç olduğu olgusuyla yüz yüze gelmektedir" demiştir. Bununla Russell'ın ne kastettiğini, onun biyografisini yazan Alan Wood'un anlattığı bir olay daha iyi açıklayabilir: "Wood'un hanımı, mutluluğa ulaşmak için ikinci bir şansa sahip olmadan, savaşta genç insanların öldürülmelerinin, korkunç adaletsiz görüldüğüne dair görüşünü açıklamıştı. "Fakat evren adaletsizdir" diye cevapladı Russell. "Mutluluğun sırrı dünyanın korkunç olduğu gerçeğiyle yüz yüze gelmektedir, elini göğsüne koyarak, onu burada hissetmelisin, onu derinliğine hissetmeli ve başka bir yöne çekmemelisin ve böylece tekrar mutlu olmaya başlayabilirsin". Russell'a göre, dünyayı olduğu gibi görmek, mevcut halinin zaten kötü olduğunu düşündüğümüzde, "korkunç" görmekle eşanlamlıdır. Dünyanın hali İnsanın arzularına

⁹⁴ Russell, Metot, s.43-44.

karşı kayıtsız, umursamaz evren, bir gün sönüp gidecektir. Böylesine atılmışlık duygusu içinde, kötülükleri yorumlamak, onu başka yönlerle çekip arzularına itaat eden bir dünya tablosu çizmek doğaya antropomorfik bir şekilde bakmak demektir. Bu, aynı zamanda güce tapınmayı da doğurur. Bütünüyle eski doğu despotizminden alınan Tanrı kavramının, özgür insanlara yakışmadığını iddia eden, Russell, "kendi ayaklarımız üzerinde durmayı, dünyaya dürüstçe ve doğrudan doğruya bakmayı istiyoruz" diyor.⁹⁵ Yukarıdaki örnekte genç insanların, ikinci bir şansları olmaksızın savaşta ölmelerinin adaletsizlik olarak görülmesine Russell'ın cevabı, "dünya zaten adaletsizdir", olmuştur. Beklenen iyiliğin dış dünyada bulunmaması, ümitsizliğe ve gerçeğe olan güvenin yitimine sebep olacağı için Russell bir hakikatin altına çizmişti. O'na göre, iyiliğin dışarıda gerçekleşmesi inancında direniş, kendini beğenişin bir biçimidir. Bu da istediği dış iyiliği sağlayamazken, içimizde yatan iç iyiliği bozabilir. Alçakgönüllülükteki değeri, bilimsel tutumdaki verimliliği oluşturan gerçeğe saygıyı yıkabilir.⁹⁶ Doğal kötülük ve dünya arasında göze çarpan temel görüşlerin varlığından bahsedebiliriz.

Burada üç türlü yaklaşımda bulunulduğunu görülmektedir: Birincisi, dünyada kötülüğün çok fazla olduğu insanın hak ettiği karşılığı göremediği düşüncesini ve dünyanın daha iyi olması gerektiği şeklindeki bir beklentiyi sürdürenler. İkincisi, dünyanın olması gerektiği gibi olduğunu, kötülüğün izafi olup iyiliğin asıl olduğunu iddia edenler. Üçüncüsü, dünyanın ne daha iyi olması gerektiğini ne de olanın, olması gereken olduğunu kabul edenlerin görüşüdür. Russell'ın da benimsediği bu üçüncü görüşe göre, diğer ikisi insan merkezcidir yani antroposentriktir. Buna göre, dünya kötüdür ama daha iyi olması da gerekmez. Bununla beraber, Russell'ın, evrenin korkunçluğu ve acımasızlığını kabulü de bir tür antropomorfizme dayalı evren tanımı olarak alınabilir. Dışarıda gerçekleşmesi umulan iyilik, daha incelikli bir antropomorfizm olarak görülebilir. Russell, evrene kendi iyilik ve kötülük kavramlarımızı yüklememeyi önerirken, onun korkunç olduğunu söylemekle, denebilir ki, bireyin sübjektif iyilik ve kötülük kavramlarıyla konuşmuştur. Eğer durum buysa, Russell da evrene antropomorfik bir şekilde bakmış ve nesnel olamamış demektir. Gerçeğe saygıyı sürdürmek, kişisel mutluluk için çabalamayı bırakmak,

⁹⁵ Russell, Hristiyan Değilim, s.26.

⁹⁶ Russell, Mistisizm, s.50.

olmayan bir iyiliği dışarda aramamak, kaçınılmazın önünde doğulunun bağımlılığıyla eğilmemek, Russell'a göre, doğaya olduğu gibi bakmak ve onu iyi ya da kötü olarak görmemekle mümkündür. Bununla beraber, Russell evrenin neden korkunç olduğu hususunda konunun üzerinde yeterince durmamıştır. Bu, belki de Hume 'un da Söyleşiler 'de ifade ettiği gibi, ispatlanmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar "apaçık" olarak görülmesindendir.⁹⁷ Russell'a göre daha iyi bir dünya arayışı gerçekte olması gereken arasında bir bağ kurmaktan başka bir şey değildir.

Russell'a göre, iyiliğin dış dünyada aranması, evrenin insan arzularına uygun olduğunun söylenmesi; olguyla değerin birleştirilmesidir. Kutsal güç ve kutsal iyilik çatışmasında Russell, kutsal iyilik tarafını tutar. Zamanımızda da ahlaklarını, yaşam mücadelesine dayandıran, ancak en güçlü ve sağlam olanların bu mücadeleden başarıyla çıkacaklarını öne sürenlerin tutumu böyledir. Ahlak anlayışına böylesine karşıt bir yanıtla yetinmeyen öteki kişiler, olgular dünyasının idealler dünyası ile gizli bir biçimde uyduğuna öne sürerek, özellikle dinsel saydığımız bir tutumu benimseyeceklerdir. İnsanoğlu böylece her şeye gücü yeten merhametli Tanrı'yı, yani, olan ile olması gerekenin gizemli birleşmesini yaratır.

Görüldüğü gibi, kötülük probleminin ortaya koyduğu ikilemde, Tanrı'nın gücüyle iyiliği arasında bulunduğu iddia edilen bir çatışma söz konusudur. Eğer olgular dünyası bütünüyle kötü görülürse, Tanrı'nın gücü ön plana çıkar. Russell'a göre, yabancı ve kıyıcı bir dünyada, Tanrı'ya tapanlar varsa, onlar Tanrı'nın gücüne tapmaktadırlar. Russell, güçten daha çok sayacağı bir şey bulunmayınca, tapmaya değer olup olmadıklarını araştırmaksızın, tanrıların önünde yere kapanmaya hazırdırlar. Korkuyla titreyen inanmış kişi, en değerli olan şeylerini verirlerse tanrıların kana susamışlıklarının giderileceği, daha çok istemeye çeklerini düşünür, demektedir. Russell burada bizi ahlâkî bir tercihle karşı karşıya getirmektedir. Güce mi tapalım yoksa iyiliğe mi? Tanrımız var olmakta ve kötülükte süre mi gidecek yoksa kendi vicdanımızın bir yaratışı diye mi kalacak? Görülüyor ki, Russell, olguların çoğunlukla kötü olduğu ve güce dayandığını kabul etmektedir. Kötülüğün varlığı apaçık olunca, Tanrı'ya tapmak demek, güce boyun eğmekle eşdeğerde olacaktır. Russell'ın, kötülük kanıtıyla ulaştığı sonuç, Tanrı'nın varlığının ahlâkî bir gerekçeden dolayı reddedilmesidir. Ancak, evrenin kötü olduğu iddiası metafizik bir iddia olup,

⁹⁷ Hume, Din Üstüne, ss.165-188.

agnostik olan birinin, bu iddianın yerine susması gerektiği söylenebilir. Kendi iyi ve kötü kavramlarını evrene yüklemekten çekinerek onu antropomorfik terimlerle açıklamaktan kaçınma ve doğanın bizim arzularımıza göre işlemediğini söylemenin niçin evrenin acımasız, korkunç, yıkıcı görülmesini doğurduğu anlaşılamamaktadır. Kaldı ki, Russell, mutlak şüpheci olmadığını söylemektedir: mutlak şüpheciliğe karşı hiçbir mantıki kanıt yoktur. Mesela, duyu verilerinin varlığı hakkında şüphe edemeyiz. Felsefenin de buna inanmaktan kaçınmayı istemesi doğru değildir.

Bu durumda, Russell evrendeki kötülüğün varlığını duyu verileriyle idrak etmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Russell kötülüğün varlığını açık yüreklilikle kabul etmemizi önermektedir. Buna karşılık, kötülük problemi, olguyla değer birleştirilmesi suretiyle yahut Tanrı düşüncesiyle geçersiz kılınmak istenmiştir. Nitekim dünyada çok kere iyinin veya kötünün hak ettiği karşılığı göremediğini büyük bir üzüntü ile gören insan, sürekli olarak adaletin tam anlamıyla gerçekleşeceğini umduğu bir dünyanın ve bunu gerçekleştirecek olan bir Tanrı'nın varlığını düşünmeden edememiştir. Bu düşüncüyü gerekçelendirmek için, şimdiki dünya ile gerçekleşmesi umulan dünya arasında bir benzerliğin ve merteleleşmenin varlığı iddia edilmiştir. Böylece, insanın bencil çıkarları açısından kötü gördüğü olay ve olgular, tanrı ile ve gelecek dünya ile bağlantısı ya da benzerliği açısından, gerçek dışı sayılabilmektedir. Russell, bu görüşü antroposentrik olarak nitelemekte ve boş bir avuntu olmakla itham etmektedir. Ona göre, evrenin birlik olduğu, kötülüğün bulunmadığı yolundaki görüşler, gerçek dünyanın görünüşteki özelliklerinin çelişiklere götürdüğü, bu sebeple de aslında âlemin gerçek olmayacağını göstermek içindir. Russell'a göre entelektüel inançların arasında en esaslı olanı bunun boş bir laftan ibaret olduğudur. "Ben evrenin, benekler ve sıçramalardan yapılmış olduğu, birlikten, lekesizlikten derli topluluktan hülasa sevmeye layık bütün başka şeylerden yoksun bulunduğu kanısındayım".⁹⁸ Demektedir. Bununla beraber, Russell, varlık dünyasıyla, var olmanın dünyasını ayırmaktadır. Bu dünya; varlığın dünyası, değişmez dolmuş, kesindir; matematikçilerin, mantıkçıların, metafizik sistemlerin kurucularının ve mükemmelliği yaşamaktan fazla sevenlerin sevgilisidir. Var olmanın dünyası ise akıcı, bulanık, keskin sınırları, açık bir planı ve düzeni olmayan bir dünyadır; ama bütün düşünceler ve duygular, bütün duyu verileri, bütün maddi nesneler bize haz ya

⁹⁸ Russell, Beklediğimiz, s.89.

da acı verebilecek her şey bu dünyadadır. Mizacımıza göre bu dünyalardan birbirinin ya da ötekinin seyrine dalmayı tercih ederiz. O zaman bir tarafa bıraktığımız dünya, bize sadece ötekinin, her hangi bir anlamda gerçeğe alınmaya değmeyecek silik bir gölgesi gibi görünür. Ama gerçekte bunların her ikisi de bizim, tarafsız dikkatimize layıktır, her ikisi de gerçektir ve metafizikçiler için önemlidirler. Görülüyor ki, Russell varlık dünyası ile var olmanın dünyasını ayırarak bu ikisine gerçek birer varlık sahası atfetmekle, bir bakıma, kendisinin de ifade ettiği gibi dini bir tutum içine girmiştir. Doğrusu, kötülüklerin varlığının, bizi ümitsizliğe, yıkıma ve hiçliğe götürmemesi için ve insanın ahlaki niteliklerinin değerli olduğu bütün insanlar için geçerli değerlerin bulunduğu, insanın ahlaki olarak iyi olduğunun kabul edilebilmesi için de bundan başka bir çıkar yol gözükmemektedir.

Anlaşıyor ki; Russell metafiziği bütünüyle reddetmemiştir. Onu, geçmişteki birçok metafizikçiden ayıran husus ise, evrenin parçalardan oluştuğu ve birlik, düzen, gibi antropomorfik terimlerle ifade edilen evren anlayışının yanlış olduğu inancıdır. Russell, “var olmanın dünyasını” bir kenarı itmeden; ayakları yere basan insanın, varlık dünyası ile uğraşmasını öğütlemektedir.

2.1.5. Russell’ın Doğal Kötülüğü Reddi

Buraya kadar, Russell’ın kötülük kanıtını kullanarak Tanrı’nın varlığına ve teistik ahlak düzeninin dayandığı temellere karşı yapmış olduğu eleştirileri tahlil edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, o metafiziği bütünüyle reddetmemiş ve belli bir ahlak düzeninin savunulmasını sürdürmüştür. O halde, Russell’ın savunmuş olduğu ahlakın, doğal ve ahlâkî kötülüğe karşı nasıl bir tavır içinde olduğu, cevaplandırılması gereken bir sorudur.

Bu bölümde hareket noktası, ahlak düzenlerinin, kötülük probleminin yol açtığı sıkıntıları gidermek zorunda olduğunun kabulüdür. Russell’ın da ifade ettiği gibi metafizikçilerin çoğunluğu, kötülüğün varlığını bir yanılsama sayarak, onu reddetme yoluna gitmişlerdir. Russell’a göre onlar, bunu yaparken, düşüncede çok cüretli sayılabilecek maddenin gerçek olmadığı, evrenin bir olduğu gibi görüşler iddia etmişlerdir. Hatta o kadar ileri gitmişlerdir ki evreni insana benzeterek, tarafsızlığı bir kenara itmişlerdir. Ancak, Russell’ın öne sürdüğü ahlak düzeninde, görüntü ve gerçek,

iyilik ve kötülük, iyi hayat ve tutkular, gelecekte umut gibi problemler nasıl bir sonuca götürülmüştür? Bu sorular üzerinde dururken, Russell'ın önce doğal kötülüğe tahlil edilecektir.

Russell, "Yetişkinlere ya da delikanlılara önerdiğim ahlakta içtepelerinizi izleyin ve aklınıza gelen her şeyi yapın demiyorum. Yaşamda bir tutarlılık olmalı, sonuca yönelik, ama yararı hemen elde edilmeyen ve her evresinde çekici gelmeyeabilen sürekli çabalar gerçekleştirilmelidir. Başkaları da düşünölmeli, dürüstlüğe mihenk olarak belli ölçüler olmalıdır".⁹⁹ Sonuca yönelik iyilikler, ahlak düzenlerinin başlıca uğraşı olmuştur. Bu sebeple de çevremizde olup bitenler parça parça değil, bütönlük içinde ele alınmalıdır.

Russell, ahlâkî değerlerimizle, tabiat arasında bir ilişki görmemektedir. "Ahlak bilgisiyle, bilimsel bilgiyi ayıran tek şey, ahlakta isteğin olmasıdır".¹⁰⁰ Dolayısıyla, metafiziğin ahlak ile uğraşmayı bırakması gerekmektedir. Russell, metafiziğin dinin sağladığı avuntuyu ya da tatmini veremeyeceği kanaatinde, "metafiziğin de bilim gibi, zihin merakıyla doğrulanacağı, sadece zihin merakıyla yönetilmesi gerektiği niçin kabul edilmesin? Metafizikte iç rahatlığı arama isteği, büyük çapta yanlış muhakeme ve zihin sahtekârlığı meydana getirmiştir".¹⁰¹ Ahlak ile tabiat ve metafizik arasında bir ilişkinin olamayacağını fikrini benimseyen Russell, bu ayrımı felsefi olarak ortaya koymuştur.

Russell, tabiat felsefesiyle değer felsefesini ayırmıştır; olgu ile değerin bir alakası olmadığını, iyi olan şeyin istediğimiz şey olması gerektiğini söyleyemeyeceğimizi kabul etmeliyiz. Ancak Russell, tabiatın insan olmadığını ve bize değer sunma gibi bir işlevi bulunmadığını ifade etmekle birlikte, bunun bizim değerlendirme yapmamıza engel olmadığını söylemektedir. O halde, bizim değerlendirmelerimiz neye göre olacaktır? Değerlerin kaynağı olarak, Russell'ın reddettiği düşünce sistemleri arasında evrimciliği de görmekteyiz. Burada da Russell'ın çıkış noktası; evreni insana uyduran felsefelerin yanlışlığı ve ahlâkî olarak kabul edilemez oluşlarına dayanmaktadır. Russell'a göre, "bir felsefe olarak evrimcilik" 'önemsiz gezegenimizin minik parazitlerinin hoşuna gidecek bir takım

⁹⁹ B.Russell, **Evlilik ve Ahlak**, çev. Vasıf Erenus, Say Yayın, İstanbul, 1983, s.196.

¹⁰⁰ Russell, Hristiyan Değilim, s.54

¹⁰¹ Russell, Hristiyan Değilim, s.83

sonuçlar elde etmek için tabiat felsefesini bozmuştur".¹⁰² Russell, olguyla değerin birleştirilmesine karşı olmakla birlikte, olguyu değere göre değil; değeri olguya göre düzenlemeyi kabul ediyor gibidir, "isteklerimizi, ümitlerimizi, korkularımızı, fizikçinin bulmaya başladığı kanunlara göre meydana getirmiş olan tabiatın parçası olduğumuzdan şüphe yoktur. Bu anlamda tabiatın bir parçasıyız, tabiata tabiyiz, sonunda da tabiat kanunlarının sonucunun kurbanı olacağız".¹⁰³ Tabiatın var olma süreci ile ilgili olarak bu görüşleri savunan Russell evrenin, hayatın iyi olması noktasında bazı felsefi görüşlerle yakınlık ortaya koymaktadır.

Russell'ın tanımladığı iyi hayat, Stoacı anlayıştan çok Epikürcü anlayışa yakın gözükmektedir. "Yeryüzündeki iyi hayat tariflerinin hepsinde bir hayvan canlılığı ve içgüdü temeli farz etmemiz gerektiği düşünülmektedir. Onsuz hayat pek tatsız olur ve ilginçliği kalmaz. Uygarlık, buna eklenecek bir şey değil; Riyazetçi aziz ile yalnız yaşayan bilge tam insan varlığı olamamaktadırlar".¹⁰⁴ Bununla beraber, Russell, stoacı bir nefse hâkimiyeti de önermektedir.¹⁰⁵ Bu sebeple, içgüdülerin engellenmesi yerine eğitilmesini önerir. Russell'a göre, içgüdüler başkalarına zarar vermiyorsa serbest bırakılmalıdırlar. Buradaki çelişki, Russell'ın "kendi dini kanaatlerini" takdim ederken başka; din hakkında eleştiriler getirirken başka bir yol izlemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun da sebebini, belirli bir ahlak kodunu savunabilmek için, insanın ahlâkî niteliklerinin değerli olduğu şeklindeki dini düşüncenin tezi ile uyuşmak zorunluluğunun bulunmasında aramak gerekmektedir. İnsanın, kendisine ya da tabiata kuvvet kullanması konusunda, Russell tabiatı tercih etmektedir. Russell'a göre rahipler, insan yaradılışına şiddet kullanmayı tercih etmektedirler, öyle ki başarıyla uygulandı mı, metotları mutsuzluk, kıskançlık, kovuşturma eğilimi, çoğu zaman akıl hastalığı doğurmaktadır. Russell, fiziksel tabiata şiddeti tercih etmektedir. Russell bunun, buhar makinesindeki, hatta bir şemsiye kullanırken ki şiddetten ayrı bir şiddet olmadığını söylemiştir. Russell'a bu, 'tabiatı' izlememiz gerek diyen ilkenin uygulanmasının ne denli şaşırtıcı ve belirsiz olduğunu göstermektedir.

Tabiatı izleme ilkesinin belirsizliği üzerinde durmadan önce Russell'ın "iyi hayat" için gerekli gördüğü bilgi ve nefis kontrolünün ele alınması gerekmektedir.

¹⁰² Russell, Hristiyan Değilim, s.50.

¹⁰³ Russell, Hristiyan Değilim, s.49.

¹⁰⁴ Russell, Hristiyan Değilim, s.53

¹⁰⁵ Russell, Övgü, s.181.

Russell'a göre, iyi hayat, sevgiden ilham alan ve bilgiyle yönetilen bir hayattır. Sevgi ise bilgiye nazaran daha geneldir ama tek başına işe yaramaz. İyilikseverlik, duygudaşlık, başkalarını düşünme, öz denetim gereklidir. Zevkle, iyilikseverlik çatışırsa uzlaşmaya gidilmelidir, iyi hayattaki bilgi ise bilimsel bilgidir. Kuramsal ahlak tek başına yeterli olmaz; Çocuğu hasta olan biri, onun iyi olmasını ister ama kuramsal ahlakta onun iyi olmasını sağlayacak bir ara safha yoktur. Böylece, tabiata şiddet kullanmamızı sağlayan bilgiye de ihtiyaç vardır.¹⁰⁶ Russell'ın sözünü ettiği iyi hayat, ulaşılması insanın elinde olan iyi hayattır. Russell'ın, düşüncede mütevazı olmanın gerektiğinden bahsederken kastettiği de budur. Russell'a göre, tam anlamıyla iyi bir hayat yaşayabilmek için insanın iyi bir eğitim görmüş olması, dostları olması, sevmesi, isterse çocukları olması, yokluktan ve ciddi kaygıdan uzak tutacak yeterli bir geliri, iyi bir sıhhati, ilginç bir işi olması gerekirdi.¹⁰⁷ Bu iyi hayat ilkelerinin peşinden tabiatın ele alınması ile ilgili prensipler hakkında Russell'ın fikirlerine değinilebilir.

Tabiatı izleme ilkesi iki anlamlıdır; Yaradılışımıza şiddet uygulamamalıyız diye anlaşılabilir gibi, tabiat iyi olduğu için onun hareketlerine karışmadan itaat etmeliyiz diye de anlaşılabilir. Russell, bir bakıma tabiatı izlemeyi önerirken bir bakıma da tersini söylemiştir. Bu ahlâkî hükümlerin son derece karışık ve paradoksal olmasından kaynaklanır. Bir yerde herhangi bir eylemi, haz duyarak yapmanın ahlâkî olmadığı söylenirken; başka yerde doğru olanı yapmanın haz vereceği söylenir. Bunun gibi birçok örnek verilebilirse de bunlar şunu gösteriyor ki; iyi veya doğru gibi terimlere yüklediğimiz mana karışık ve çelişkilidir.¹⁰⁸ Russell'ın Hristiyan ahlâkını eleştirmek için söz konusu ettiği benzer bir durum da, komşulara iyi davranmayı emrederken "Oğlu babayla, kızı anneyle, gelini kaynanayla karşı karşıya getirmeye geldim" diyen İsa'nın sözlerinde vardır.¹⁰⁹ Aynı çelişki, maddenin iyi mi kötü mü olduğu, evrenin görüntü mü, gerçek mi olduğu probleminde de görülebilir. Russell, teist ahlakı eleştirirken, ahlaki hükümlerdeki çift taraflılığı görmezlikten gelerek, tek yönlü bir şekilde bu ahlakın zararlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak, Russell'ın da savunduğu bazı ahlaki hükümler vardır. Bunlara yukarıda, O'nun iyi hayatla ilgili görüşlerinde değinilmiştir. Buna göre; Russell, maddenin varlığını ve onun kötü

¹⁰⁶ B.Russell, **Din ve Bilim**, çev. Akşit Göktürk, Say Yayınları, İstanbul, 1990,(Din) s.157.

¹⁰⁷ Russell, Hristiyan Değilim, s.63.

¹⁰⁸ G.C.Field, "Ahlak Felsefesi Nedir?", çev. Recep Kılıç, **Felsefe Dünyası Dergisi** , Sayı 4, s.62.

¹⁰⁹ Russell, Hristiyan Değilim, s.35.

olduğunu tamamen reddetmiyorsa da uzak görüşlülük, başkalarını düşünme, tutarlılık, her zaman çekici gelmeyen çabalara girme gibi maddenin kendisinde olmayan değerlere ulaşmaktadır. Zihin perspektifinde değer yargıları ile evren ve var olma durumları arasında ilişki kuran Russell, değerler ile din arasındaki ilişki selliğin mümkün olup olmadığına da değinmiştir.

E.S. Brightman'ın da ifade ettiği gibi, Russell, kendi dini kanaatlerini takdim ettiği zaman tamamıyla farklı bir ruh hali ortaya çıkar. Brightman'a göre, Russell'ın öğretisinde din hakkında üç temel nokta baki kalmaktadır: "Değerler hakkında rasyonel bir bilgi var mıdır? O, Din ve Bilim de, bilimin değere karşı duyarsız olduğunu, değer normlarının bilinemez olduğunu söyleyerek, değer hakkında rasyonel bir bilgi yoktur der; hayatı ise evet vardır der. Eğer Russell'ın sosyal ve politik ilgilerinden yola çıkarak hüküm verilecek olunursa değerler tecrübe edilebilir, eleştirilebilir ve test edilebilir.¹¹⁰

Russell, Kişinin ahlâkî ve ruhî özellikleri değerli midir? Soruna dinin de bilim de hayır diyeceğini söyler. Bu özellikler Tanrı'nın bir fiili olmaya layık olmayan arızî özellikleridir. Dinin özünde ise evet der. Onun, doğruluğa, güzelliğe, adalete sadakati de evet der. Eğer, ahlâkî özelliklerin bir değeri yoksa barış ve ahlâk reformları için bütün çabaları amaçsız ve boş olurdu. Tanrı var mıdır? Din hakkında ki bütün eleştirilerinde hayır der. Her şeye gücü yeten bir varlık böylesine bir dünya yaratamazdı; O'nun sakın fakat deneye dayanan cevabı ise evet der. Gizemli olan hakkında ve ruhî yaşam hakkında, dini duygunun değerini bilmesi ve insandan daha fazla olan bir şeye ihtiyaç duyması, dini tecrübelerdir, demiştir.

Russell'ın geçmişteki metafizikçilerden ayıran nokta; özdenetimi bir amaç gibi almaması, içgüdü ve zevkleri, onunla uzlaştırmaya çalışmasıdır. Öyle görünüyor ki; özdenetim amaç olarak alındığında, zevklerin, acıların dünyası; Russell'ın deyişiyle "var olmanın" dünyası reddedilmekte, görüntü olduğu ve onun arkasında daha büyük bir iyilik olan "Gerçek" in bulunduğu iddia edilmektedir. Russell, bu iddiayı tam olarak desteklemiyor ama metafiziği bütünüyle reddetmemesi ve ahlaki hükümlere felsefesinde imkân tanınması sebebiyle, kaçınılmaz olarak, "var olmanın" dünyasını bir ölçüde reddetmektedir.

¹¹⁰ B.Russell **Din ve Bilim**, çev. Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006

Russell, insanın bedeninin ihtiyaçları olduğu kadar, aklının da ihtiyaçları olduğunu belirtmektedir. Russell'a göre eğer hayatın yüksek ve zgr olması isteniyorsa, iğdsel ilgiler, hırsılar, dar ve kişisel amaçların tutsaklığından kurtulmak lazımdır. Bu da; Dünyaya dost ve düşman; faydalı, zararlı; iyi, kötü diye değil, bütün üzerine tarafsız bir bakışla mümkün olur.

Russell, istekte ve düşüncede alçakgönüllü olmayı ğtlyor. Düşüncede alçakgönüllülük, kendi benimizi küçültmekle yani iyi ve kötü kavramımızı evrene yklemeyip, antropomorfik bakışın bencil ve kibirli tavrını göstermemekle olur. Düşüncede tevazu, Ben'in bir tarafa atılması ve bütün üzerine tarafsız bakılması demektir. Russell, mistiklerin, bu bakışla iyiyi, kötüyü reddettiklerini, böylece düşüncede tevazuu gerekleştiriıyorlar gibi görünseler de insan olarak görülen evren anlayışıyla, tekrar aşırıya gittiklerini işaret ediyor. Olgular dünyasına ve onun kötü olan gücüne başkaldırmayı gerekli gören Russell'a göre başkaldırmanın aşırılığında, bilge kişilerin yenmesi gereken bir tür kendini beğenmişlik vardır. Böylece, mistiklerin hatasına dşlmeyeceği kabul edilmektedir. Ancak, evrenin birlikten, bütünlükten, düzenden, sevmeye layık her şeyden uzak olduğunu, onun parçalardan meydana geldiğini söyleyen Russell'ın, olgular dünyasının korkunçluğunu görünce, ona başkaldırarak doğruluğa, güzelliğe, mkemmelik idealine saygımızı sürdürelim demesi çelişkili gibi görmektedir. Bu elişki, Ahlaki hükümlerin karmaşıklığından kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu bize şunu gösterebilir ki; iyi hayat ve mutluluk üzerine söylenen ahlaki hükümler, maddi kötülüğün reddiyle alakalıdır. Russell'ın da söylediği gibi, düşüncelerimizin özgürlüğünden, tüm sanat ve felsefe dünyası, bize isteksiz dünyayı yarı yarıya kazandıran güzellik görüşü, ortaya çıkar. Güzellik görüşü yalnızca kısıtlayıcı bağlardan kurtarılmış tefekküre, ağzl isteklerin yükü ile ağırlaşmamış düşüncelere açıktır. Böylece zgrlk, zamanın değişmesiyle değişen ve kişisel yararlar sağlayacak daha uzun bir hayatı istemeyenlere gelir.

2.1.6. Russell’a Göre Ahlaki Kötülük

Ahlaki kötülük genel anlamıyla insanın iradesini kötüye kullanması sonucu ortaya çıkan ya da temelinde ahlaki bir hükümlülüğü ve özgürlüğü olan insanın neden olduğu savaş, zulüm, haksızlık, adam öldürmek gibi kötülüklerdir. Dolayısıyla ahlaki kötülük iradede doğru düzenin bir yokluğudur.¹¹¹

Ahlaki kötülüğün neden olduğu itirazlar, günah-irade ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Özellikle, bu konuda yükselen itirazlar, ahlaki kötülüklerin nedeni şayet irade hürriyeti ise, Tanrı insanları niçin hür yaratmıştır? Sorumluluk iyi bir şey midir? Tanrı daima iyi şeyler yapan iyi insan yaratamaz mı?¹¹²; gibi sorular ahlaki kötülük probleminde cevaplanması istenilen başlıca sorulardır.

Ahlaki bir varlık olan insanın fiillerinin sonucu olarak ortaya çıkan kötülük, orta çağ boyunca daha öncelikli olarak ele alınmıştır. Özellikle bunda, insanın doğuştan günahkâr olduğu ve ilk günahının Âdem tarafından işlendiği şeklindeki Hristiyan inancı etkili olmuştur. Hatta doğal kötülük ahlaki kötülüğe indirgenmiştir. Söz gelimi, kötülüğün gerçek varlığını kabul etmeyen ve onu özünde iyi olan varlığın bozulmasından dolayı, iyiliğin eksikliği olarak tanımlayan ayrıca da dünyanın estetik görünümünü tamamladığını söyleyen Austin’e göre kötülük, evrene insan gibi özgür yaratıkların iradelerini yanlış kullanmaları yoluyla girmiştir. Doğal ve ahlaki kötülük insanın özgür iradesinin neden olduğu bir kötülük olarak kabul edilmiştir. Ancak insan günah işlemeden önce de depresyon gibi doğal kötülüklerin ve hayvanların çektiği acıların varlığı bilinmektedir.

Ahlaki kötülük problemi daima insan özgürlüğü ve sorumluluğu ilişkisi içinde ele alınmıştır. Bir kişinin, yaptığı fiillerinde kendi kararlarından sorumlu olabilmesi için, özgürlüğünün bulunması gerekmektedir.

Kişinin her zaman doğru hareketler yapacak şekilde yaratılmış olması, doğru hareketler yapacağının garanti edilmiş olması kişinin yaratılış amacına ters düşecektir. Özgür iradenin olması ve sorumluluk sahibi olmak yanlış yapma ihtimalini doğal olarak da günahın varlığını mümkün kılmıştır. Netice olarak, yanlış yapma ihtimali yahut günah, insan olarak yaratılmaktan mantıken ayrılmaz. Bu teze karşı son zamanlarda itirazlar gelmiştir. Tanrı’nın insanları gerçekten özgür olarak yaratması ve

¹¹¹ Ruhattin Yazoğlu, **Leibniz’de Tanrı ve Ahlak**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004, s.91.

¹¹² Mackie, “Evil and Omnipotence”, **Minds**, Cilt: 64, Sayı: 254, 1995, s.200.

daima doğru hareketler yapmasının garanti edilmesi bir çelişki içermez denmiştir. Farklı bir itirazda; Tanrı'nın, kişisel özgürlüğün mahiyetinde bulunan riskler olmaksızın, insanları yaratamayacağını kabul edersek O'nun her şeye gücünün yettiğini inkâr etmiş olup olmayacağımız problemde ortaya çıkar. Buna cevap olarak; “ tanrı, mantıken imkânsız olanı yaratamaz demekle, O'nun gücünde bir sınırlama yapılmış olmaz” denmektedir. İslam filozofları da böyle soruları “ deli sorusu” diye nitelemişlerdir.¹¹³

İnsan acılarının büyük bölümü, insanlık dışı eziyetlerden ya da insanın ehil olmaması gibi bir kusurdan kaynaklanmıştır. Yoksulluk, sıkıntı, savaş, zulüm gibi musibetler, en ilerlemiş toplumlarda bile görülebilen bütün haksızlıklar, uygun olmayan muameleler, insafsızlıklar bunlar arasında sıralanabilir. Bütün bunlar, insanın özgür bir şekilde hareket edebiliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Denebilir ki, insanın özgür olmasına rağmen daima iyi hareketler yaptığı bir dünyada, şimdiki ahlaki kavramlarımızın bir anlamı olmazdı. İnsan kişiliğinin, ahlaki niteliklerinin gelişimi mümkün olmazdı.

Russell, ahlâkî kötülük problemde, insanın daima doğruyu yapan özgür bir varlık olması gerektiği tezini savunmamaktadır. Ancak "ezelden beri iş gören Tanrı'nın bir eseri olarak, yeterince iyi görünmüyoruz" demektir. Bu da onun, doğal kötülükte ifade ettiğimiz gibi; Tanrı'nın fiilleri hakkında bir yoruma sahip olduğunu düşündürmektedir. Vahiy yoluyla gösterilmemiş herhangi bir Tanrı anlayışına sahip olmak ise, iyi ve kötünün bilinebileceğini kabul etmek demektir. Açıktır ki; Russell iyi ve kötünden objektif bir iyi ve kötüyü kastetmemektedir. Ona göre, iyi ve kötü, çevremizdeki her şey gibi, yaşama çabası sırasında gelişmiş tabi olaylar olup Tanrısal ve olağanüstü bir temele dayanmamaktadır.

Russell'ın beklentisindeki gibi bir Tanrı anlayışına sahip olmak için ise evrende gayeliliğin bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Fizikî ve ahlaki olmak üzere teleolojik delilin iki türü vardır. Bunların tersine çevrilmesiyle fizikî ve ahlaki kötülük problemi ortaya çıkar. Evrende fizikî ya da ahlaki bir gayelilik görmekle, evreni ya da Tanrı'yı antropomorfik terimlerle açıklamak arasında yakından ilişki vardır. Russell da antropomorfizmi, gerçeğin ve ahlakın önünde bir engel olarak görür. Ona göre "Tabiat, değerlerimize karşı ilgisizdir. İyi ve kötü ile ilgili kavramlarımızdan bağımsız

¹¹³ Caner Taslaman, Allah'ın Varlığının 12 Delili, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015 s.12

olarak ancak anlaşılabilir. Evrenin bir amacı olsa bile, onunla bizim amacımız arasında bir benzerlik olduğunu gösterecek hiç bir şey yoktur".¹¹⁴ Russell, eğer hayatın yüksek ve özgür olması isteniyorsa içgüdüsel ilgiler, hırslar, dar ve kişisel amaçların tutsaklığından kurtulmak lazımdır. Bu, dünyaya dost ve düşman; faydalı, zararlı; iyi, kötü diye değil, bütününe tarafsız bir bakışla mümkün olur. Bütün evrenin, insan demek olduğunu, insana benzediğini ispatla uğraşmak bencilliktir. Evreni insana uyduran felsefeler, ruh yüceliğine hizmet etmezler, demiştir. Görüldüğü gibi, Russell Tanrı ile insan arasında herhangi bir benzerliği kabul etmeyerek evrende bir gayenin var olduğunu reddetmektedir. Evrenin insana benzemediğini söyleyerek doğal kötülüğün; insanın evrene benzemediğini söyleyerek ahlâkî kötülüğün varlığını öne sürmüştür. Russell insanın iradesinin olmasının evrenden farklı olan tarafı olarak ele alıp insanı ahlaki kötülüğün temeline oturtmuştur.

Kötülük problemi üzerinde duran düşünürler, özellikle, insanın bozulmuşluğunu ve dolayısıyla ahlaki kötülüğün, doğal kötülüğe ağır bastığını ifade edegelmişlerdir. Ahlak delilini, Tanrının varlığı lehine kullanan filozoflar ise, insanın yüceliğini ve aklın değerini vurgulaya gelmişlerdir. Kötülük kanıtını kullananlar, doğal olarak, insanın ahlaki zaafalarını da söz konusu etmişlerdir. Hume'a göre, bizim ahlâkî niteliklerimizin, Tanrı'ninkinden uzak olduğu nasıl açık seçik görülüyorsa, Russell'a göre de evrenin insana benzemediği ve ondan uzak olduğu, aynı şekilde açık seçik görülebilir.

Russell, Tanrısal veya olağanüstü bir temele dayanan iyi ve kötüye karşıdır. Bununla beraber o, tabiatın, iyi, kötü, güzel, çirkin bütün yönleriyle, olduğu gibi görülmesini istemektedir. Ancak, onun iyiliği, kötülüğü, tarafsız bir bakışla ve olağanüstü bir temele dayanmadan açıklanmalıdır. Russell'a göre, insanın iyiyi kötüyü bildiği söylenemez. Antropolojinin gösterdiği gibi, insanların iyiyi ve kötüyü görüşleri öyle büyük çapta değişmiştir ki sürekli hiçbir yanı kalmamıştır. "Nietzsche, İsa'ninkinden tamamıyla ayrı bir ahlak düzeni lehineydi. Hangisinin gerçek olduğu ise inceleme sonucu değil, savaş alanında alınır. Elllerinde en iyi zehirli gaz olan, geleceğin ahlak düzenini elinde bulunduruyor demektir".¹¹⁵ Russell, iyilik ve kötülüğün, teşbihi (antropomorfik) terimlerle ifadesinin yanlışlığını ise şu örneklerle

¹¹⁴ Russell, Hristiyan Değilim, s.75.

¹¹⁵ Russell, Hristiyan Değilim, s.76-80

gösterir: "Eesop'un masallarının birinde, bir aslana, aslan yakalayan avcılarının resimleri gösterilir, aslan da resimleri kendi yapmış olsaydı, avcıları tutan aslanların resmini yapmış olacağını söyler ".¹¹⁶ Russell'a göre ahlak yasaları genel geçer olan toplumun her kesimine hizmet eden ilkeler değildir. Russell bunun farkında olmanın yolunun, bu fikrin kaynağının bir varsayım değil, yaşananlar olduğunu düşünmektedir.

Russell, yaşantımızın mükemmel olmadığı, deneyle gördüğümüz dünyanın korkunç olduğu konusunda şüphe duymamaktadır. O'na göre, "dünyanın esirgeyici bir takdiri ilahi ile yönetildiği şeklindeki bir iyimserlik, böylece, onun metafizik açıdan iyi olduğunu göstermiştir; ama bu avuntudur. Evreni, görüntü ve gerçek diye ikiye ayırmak ve gerçeğin iyi olduğunu söylemek başlı başına bir avuntudur. Dünyaya kötülemek maksadıyla yaklaşmak ve onun görüntü olduğunu söylemek, onu anlamamak için tutulacak en iyi yoldur. Hayalde görülen, gerçek yaşantımızdan öylesine uzaktır ki, günlük hayatın üstünde hiç bir etkisi olmamaktadır. Mükemmel yaşantı olmadığına göre, gerçek dünyası sadece metafizik ile ilgili kitaplarda kalmaktadır."¹¹⁷ Russell için var olan, gerçek olan yaşayıp hissettiğimiz yani genel bir ifadeyle somut olan şeylerdir. O'na göre görünenden ayrı bir gerçeklik yoktur.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Russell görüntüden ayrı iyi ve mükemmel bir gerçeğin varlığını kabul etmemektedir. O, yaşantımızın mükemmel olmayışı olgusundan gerçeğin iyi olduğunu söyleyen öğretiyi mahkûm ediyor. Bir agnostik olarak o, gerçeğin var olup olmadığı yâda iyi olup olmadığını bilemeyeceğimizin söylemesi gerekir. Eğer bir agnostik gerçeğin iyi olduğunu söyleyeni hatalı olmakla nitelemez ise şüpheli kalmaya devam edebilir ve tutarlılığını sürdürebilir. Tutum açısından bu tür bir sıkıntıya düşen Russell aslında soyut ve somut varoluşa da farklı anlamlar yüklemektedir.

Russell'ın görüntü ve gerçek ayrımında gerçeğe yüklediği anlam tartışmalıdır. Gerçeğin iyi olduğunu söyleyen öğretiyi, Russell'ın ifade ettiği gibi yaşantımızın mükemmel olduğunu iddia etmemektedir. J.Hick'in de gösterdiği gibi, gerçeğin iyi olduğu şeklindeki iyimserlik ya da kötülük çabası, pozitif olmaktan çok negatif sonuçları olan mütevazı bir teşebbüstür. O, kötülüğü açıklamayı ya da tevil etmeyi iddia etmez. Sadece kötülük olgu ve olayının, Tanrıya inancın akliliğine karşı nihai ve

¹¹⁶ Russell, Hristiyan Değilim, s.76-80

¹¹⁷ Russell, Hristiyan Değilim, s.81.

başa çıkılmaz bir engel oluşturmamasını önleyici kesin görüşleri gösterir. Kaldı ki, İlahî takdirin dünyada sürekli bir zevk cenneti düzenlemek olduğunu söyleyemeyiz. Hughes'in de gösterdiği gibi, mevcut dünyadan daha iyi bir dünya, mevcut yaşantımızdan daha mükemmel bir yaşantı olmalıydı ya da olabilirdi diyebilmek için, her şeyi bilen Tanrı'nın bilgisine eş bir bilgi seviyesine ihtiyacımız vardır. Öyle görünüyor ki, kötülüğün apaçık olduğu üzerindeki ısrar, insanın epistemolojik sınırını aşan bir iddiada bulunulmasına neden olmaktadır. Kötülüğün gereğinden fazla ya da apaçık olduğu kabulü üzerinde ise, fazla durulmamaktadır ve bunun üzerine kanıtlamalar yapılmaktadır.¹¹⁸

Ahlâkî kötülük söz konusu olunca, insanoğlunun eksik ve yetersiz standartlara sahip olduğunun altı çizilmelidir. Aksi halde, ahlâkî kötülük olmazdı. Aslî günahı ve düşüşü kabul eden Hristiyanlığın, bozulmuş ve eksik insan anlayışına zemin hazırladığını söylenebilir. Russell, soyut olarak düşünüldüğünde, insan hakkında iyi bir fikir sahibi olabileceğimizi kabul etmekle beraber, somut olarak baktığımızda çoğumuz pek kötü olarak görmekteyiz demektedir. "Somut olarak insanın korkunç hareketleri ve bunları meydana getiren ahlak öğretileri zeki bir yaratıcının gerçek kanıtı olamaz ".¹¹⁹ Russell, soyut olarak görünen yüksek insanın ahlak kurallarından değil, somut olarak görünen insanın ahlak yargılarından yola çıkarak, Tanrı'yı reddediyor görünmektedir. "İnsanoğlu gelişme sürecinin bir döneminde, yamyamlığı neredeyse ödev saymaktaydı."¹²⁰ Diyen Russell, değişen ahlak yargılarıyla ahlak kanununu bir ve aynı şey gibi görmek istemektedir ki bu yanlıştır.

Russell'ın karşı çıktığı ahlak kanunu değil, ahlak yargılarıdır. Bu yargıların çoğu da, faydacılık ile boş inancın acayip bir karışımından meydana gelmiştir.¹²¹ Russell, boş inancın zararlarını sıralayarak "teolojik günah" yüzünden insanların çektiklerini ve kötü etkilerini ortaya koymuştur.

Psikanaliz ve Din adlı kitabında Erick Fromm, günah konusuna değinerek, Russell ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ancak Fromm, günahı Tanrı'nın varlığına itiraz olarak getirmemiştir. Otoriter ve insancı din ayrımı yapan Fromm; otoriter dinde günahın,

¹¹⁸ Hughes, Charles, "Theism, Natural Evil and Superior Possible World", Philosophy of Religion, 31, ss. 45-61

¹¹⁹ Russell, Hristiyan Değilim, s.82.

¹²⁰ Russell, Hristiyan Değilim, s.161.

¹²¹ Russell, Hristiyan Değilim,, s.61.

öncelikle otoriteye boyun eğmeme olarak görüldüğünü ifade eder; ahlaksal kuralların çiğnenmesi ise ikinci derecede önem taşır; insancı dinde vicdan, otoritenin sesinin içselleştirilmesi değil, insanın kendi sesidir; kişilik bütünlüğünün bekçisidir. Fromm'a göre, günah insanın Tanrı'ya karşı değil, kendisine karşı işlediği kötülüktür.¹²²

Fromm, otoriter tutuma bağlı olarak gelişen ahlak anlayışındaki zararları sıralamaktadır. Bu ahlak anlayışında kişinin günahlarını görmesi ürkütücü bir deneyimdir; çünkü günahı işlemekle, kendisini cezalandıracak olan güçlü yetkelere, karşı gelmiştir. Kişi, suçluluk duygusuyla, ahlaksal bakımdan zayıflar. "Boyun eğmeyi ödülemek amacıyla yetkili sistemlerde nefret ve hoşgörüsüzlük, insanın yaşam kurallarını çiğneme eğilimi, horlama ve aşağılama son derece yaygındır".¹²³ Russell da, ahlak kurallarının kaynağını boş inanç olarak görmektedir.

Fromm'un, otoriter dinin ya da sistemin ahlak anlayışına getirdiği eleştirileri, Russell insancı, otoriter ayırımı yapmaksızın, bütün teolojik ahlak kurallarına uygulamaktadır. Meksika ve Peruda'ki İspanyolların, yerli bebekleri vaftiz edip sonra hemen beyinlerini parçalamaları, başka inançtan olanlara karşı hoşgörüsüzlük, işkence isteğine meşru bir menfez sağlamak, suçluların kötü olduğu ve cezayı hak ettiklerini düşünmek; Russell'a göre, ahlak düzenlerinin uygulamadaki bazı kötü neticeleridir.

Russell'ın da belirttiği gibi, ahlak düzenlerinin uygulamadaki neticeleri İnsanın bozulmuşluğunu ve kötülüğünü işaret ediyorsa insanla Tanrı arasındaki ilişkinin imkânı ortadan kalkmaktadır. İnsanın nitelikleri ile Tanrı'nın nitelikleri arasında herhangi bir benzetmenin mümkün olmadığı kabul edilirse, insan ile Tanrı arasında aşılması imkânsız bir duvar örülmüş olacaktır. Bununla beraber Russell iynin bilgi düzeyinde önceliğini kabul ettiği için, Tanrı ile insan arasındaki benzetmeyi reddedememektedir. Böyle olunca, Tanrı varsa eğer onun varlığı yalnızca kötü bir güç olarak kalmaktadır ki, Russell'ın reddettiği Tanrı kötü bir güç olarak var olan Tanrı olmaktadır.

İyinin bilgi düzeyinde önceliğini savunarak, insanın iyi olduğu bilgisinden, Tanrı'nın iyi olduğunu çıkarmak mümkün olduğu gibi; insanın kötü olduğu bilgisinden, Tanrı'nın kötü olduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bu sebeple, bazı teistler insanın ahlak bakımından kötü olmasını kabul etmezler. Çünkü Tanrının

¹²² Eric Fromm, **Psikanaliz ve Din**, çev. Şükrü Alpagut, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990,(Psikanaliz) s.84.

¹²³ Fromm, Psikanaliz, s.85.

emriyle muhatap olanın insanın Tanrının buyruklarına uygun yaşaması gerekir. Russell, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini kabul etmiştir. Bu durumda o, Tanrı'ya inanacaksa dogmatik bir şekilde değil, fiziki ya da ahlâkî bir gerekçeyle inanmalıdır.

Russell, kötülük kanıtını kullanırken, insanın ahlâkî düşüklüğü ve bozulmuşluğunu iddia etmemektedir. Bununla beraber, kötülüklerin günah yüzünden olduğunu söyleyenleri eleştirmektedir. "Dünyadaki acının günah yüzünden olup olmadığı üstünde tartışmak boşunadır. Bir kere bunun böyle olduğu doğru değildir. İrmakları yataklarından taşıran veya yanardağlara lav püskürten günah değildir. Öyle de olsa bir şey fark ettirmez. Dünyaya getirecek olduğum çocuğun katil biri olacağını önceden bilirim, suçlarından da sorumlu olurum. Tanrı, insanın işleyeceği günahları önceden biliyorsa insanı yaratmaya karar verdiğinde, günahlarından da kendisinin sorumlu olması gerektiği açıktır".¹²⁴ "İstirabın, günahlardan temizlenmek için gönderildiğini işitmişimdir. Fakat dört beş yaşında olan bir çocuğun, o kadar büyük günahlar işlemiş olabileceğini kabul edemiyorum. Cezaya çarptırılan çocuklar bir kaç taneden ibaret değil kil İyimser sofularımız, çocuk hastanelerinde ıstırapla kıvranan yavrucakları her gün gidip görebilirler. Çocuğun kendisi bir günah işlememiş olabilir, ana babasının günahını çeker de deniyor. Buna ancak şu şekilde cevap verebilirim: Adalet, eğer Tanrısal manası bu ise, benim anladığım adaletle benzemiyor".¹²⁵ Russell'a göre, böyle bir akıl yürütme son derece kötüdür. Russell burada insan eğer hatalarından dolayı cezalandırılacaksa bunu kendi bedenlerin de ya da kişiliklerinde ödemelidirler diye düşünmektedir. Russell, Hristiyanlıktaki asli günah ile İslam'daki, insanların hatalarının bedellerini belli bir zaman sonra o insanların çocuklarının ödemesi fikrine karşı çıkmıştır. Bu fikir savunulduğunda ve bu fikrin tanrısal bir emir sonucu kabul gördüğü düşünüldüğünde bunun tanrı gibi adil bir varlığın adaletine sığmadığını söylemiş devamında da bunca adaletsizliğin olmasına izin veren bir tanrının varlığının mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Russell, doğal kötülüğü ahlaki kötülüğe indirgemeye itiraz etmiştir.

Russell a göre dünyada var olan belirli fiziksel ve biyolojik yöntemlerle açıklanabilen insanı hedef alan doğal kötülüklerin ahlaki kötülükle açıklanması yanlıştır. Salgın hastalıklar, günahlarımız yüzünden çıktığı için, karşı koymamak

¹²⁴ Russell, Hristiyan Değilim, s.32.

¹²⁵ Russell, Beklediğimiz, s.120.

gerektiğini düşünenlere, tabiatın, değerlerimize karşı ilgisiz olduğu karşılığını vermiştir.¹²⁶ Öyle bile olsa O'na göre, bu iyi bir akıl yürütme değildir; çocukların, masum insanların, başkalarının günahlarından acı çekmeleri doğru değildir. Günah işleyeceğini bildiği insanları yaratmakla asıl sorumlu, Tanrı olmuştur. Bütün bunlardan sonra, günahın cezası olarak cehennem ateşi de zulüm olmaktadır.¹²⁷ Eğer, içinde yaşadığımız evrenin planı, Russell'ın belirttiği gibi ise yine kendisinin söylediği gibi "Neron'u, bu planı hazırlayana nispetle mübarek bir zat, bir aziz saymamız icap edecektir".¹²⁸ Russell, birlik içinde, düzenli, iyi evren yerine; parçalı, korkunç, düşman evreni tanımladığı gibi, günahsız insan yerine; günahkâr insanı tanımlamıştır. Fakat bir agnostiğin insana günahkâr ya da günahsız dememesi gerektiği söylenebilir. Her ne kadar bir agnostik, görüşlerin iki tarafına da eşit uzaklıkta bulunmalı ise de, bunu becermek imkânsız gibi görünmektedir. Evrenin ya da insanın kötülüğünü ifade ederken Russell, mutlak bir kötülükten söz etmemektedir. Bunca düşüncenin soyut kalmasından yola çıkarak iyinin kabul edilmesinin mümkün olmadığının söylenmesinin ardından mutlak kötülük vardır demek imkânsızdır. Kötü iradenin, açıklanabilir net bir sebebi yoktur. Daha çok, kötü iradenin kendisi bir eksiklik ve negatifliktir ve onun sebebini aramak karanlığı görmek yahut sessizliği işitmek gibi bir şeydir. Russell, mutlak iyiliği de kabul etmemektedir. Dolayısıyla O, yine agnostik tutum sergilemektedir. Mutlak şüpheli olmadığına göre, iyiyi ve kötüyü hiç bilmediğini de söyleyemeyiz. Copleston ile yaptığı tartışmada, iyi ve kötüyü nasıl ayırıyorsunuz sorusuna; mavi ve sarıyı nasıl ayırıyorsam öyle diye cevap vermiştir. Bu ayırmayı duyularıyla yaptığını söyleyen Russell, "Niye falan nesne sarı da falan nesne mavi? Fizikçiler sayesinde cevap verebilirim, niye falan şeyin iyi, filan şeyin kötü olduğu konusunda benzer bir cevap vardır belki ama aynı şekilde incelenmemiştir, bu yüzden nedenini söyleyemem" demiştir.¹²⁹ Burada da Russell'ın ahlaki kötülüğü nasıl bir zemine oturttuğu önemlidir.

Russell, ahlaki kötülük problemini, mantıki bir form içinde sunmamıştır. Ancak o, Hristiyan ahlâkını ve günah teorisini eleştirirken, bu ahlâk düzenine ve adalet anlayışına itirazlar getirmiştir. Buna göre, Hristiyan ahlâk kuralları ve adalet anlayışı,

¹²⁶ Russell, Hristiyan Değilim, s.35.

¹²⁷ Russell, Hristiyan Değilim,, s.26.

¹²⁸ Russell, Beklediğimiz, s.120.

¹²⁹ Russell, Hristiyan Değilim, s.152.

boş inanç ve faydacılığa dayandığı gibi hoşgörüsüzlüğe bir çıkış yolu olma işlevi görmüştür. Şiddet isteklerini tatmin eden cezalandırma yöntemleri ve cehennem öğretisi, günümüze kadar gelen zulmün de başlıca kaynağıdır.

Russell'a göre, günahın sebep olduğu söylenen doğal kötülüklerin ve nihayet cehennemin bir anlamı da, insanın kendini beğenisinin bir çeşidi olmaktadır. "Hristiyanlık doğruysa, insanlar görüldüğü kadar acımacak mahlûklar değildir, evrenin yaratani için ilginçtir. O ki, insanlar iyi hareketler yapınca memnun kalmak, kötü davranınca canı sıkılmak lütfunda bulunur. Bu büyük bir iltifattır. Karınca yuvasına bakıp da karıncaların hangisinin karınca görevini yaptığını, hangisinin yapmadığını inceleyip, görevini yapmayanları yakalayıp, birer birer ateşe atmayı düşünmeyiz. Tanrı bunu bizim için yapıyorsa, bizim önemimizi gösteren bir iltifatta bulunuyor; aramızda iyi olanları cennette ağırlayacaksa bu daha büyük bir lütf olacaktır".¹³⁰ Russell tüm bunları insanın inanma ihtiyacının ya da inanma gereği hissetmenin temel nedenine bağlamıştır.

Russell'a göre, dindar insanın üç içtepisi, korku, kendini beğenmişlik ve nefret¹³¹; kötü olan dünyada kötü olan güçten korkmak, evreni antropomorfik terimlerle açıklayarak kendini beğenmişlik ve adalet- ahlak düzeniyle şiddet arzusuna meşru çıkış yolu sağlamak, Russell'a göre bu üç içtepinin tezahür etmiş şekilleridir. Buradaki şekliyle Russell, dini her şeyden önce sosyal bir kurum olarak görmektedir.¹³² Dolayısıyla, kiliseler dinin ayrılmaz bir parçası olarak, Russell'ın ifade ettiği zararları taşıya gelmişlerdir. Ona göre bu sebeple tarihî ve sosyal olarak, Hristiyanlık için en önemli şey, Isa değil, kilisedir.¹³³ Bununla beraber o, dinin özü ile ilgili yazılarında din hakkındaki eleştirilerinin aslında dinin kendisine değil, sosyal bir kurum olarak kiliselere olduğu izlenimini vermektedir. Nitekim o, *The Essence of Religion*'da daima korunmasını arzu ettiği Hristiyanlıktaki üç unsurdan bahsederken, din olgusuna tamamıyla farklı bir açıdan yaklaşmıştır.

Russell'a göre, bu üç unsur ibadet, hakkına razı olma ve sevgidir. Brightman, *The Essence of Religion*'da Russell'ın dini hakkında dört kaynağın bulunduğunun

¹³⁰ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.40.

¹³¹ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.42.

¹³² Russell, *Hristiyan Değilim*, s.28.

¹³³ Russell, *Hristiyan Değilim*, s.28.

anlaşılabileceğini ifade eder. Bunlar; Sonsuzluk duygusu, bütünün bir üyesi olma duygusu, tevekkül ve sosyal adalettir.

Russell'ın din hakkındaki eleştirisi, dinin ulusalcılıkla birlikte hareket etme durumlarında ortaya çıkmaktadır. Russell, "Hristiyanlıkla, ulusalcılığın ayrıldıkları yerde Hristiyanlığın öbürüne tercih edilir olduğu, ama birleştikleri yerde her ikisinin de yarıldıkları tezini savunuyorum" demiştir.¹³⁴

Russell'ın hayatı ve düşünceleriyle, din hakkındaki eleştirileri çelişkili de olsa onun, insanın ahlaki ve ruhî özelliklerini değerlendirmesinde, bu özellikleri Tanrı'nın evrensel iradesine hiç de layık bulmadığı şeklindeki müstehzi ifadelerini de görmezden gelemeyiz. Kötülük problemi açısından konuya bu şekilde baktığımızda, Russell'ın söylediği gibi, dünya kötü ise ve insan günahkâr ise dinin ve dolayısıyla Tanrıya inancın üç kaynağı, korku, kendini beğenmişlik ve nefret olmaktadır. Ancak, dünyanın kötü olduğu ve insanın günahkâr olduğu ispatlanmamıştır. Russell, somut olarak baktığımızda "insan kötüdür", "dünya korkunçtur" demektedir. O'na göre, ancak soyut olarak bakınca insan hakkında iyi fikirler söylenebilmektedir. Bununla beraber "somut olarak bakınca görülen kötülük" iddiası da metafizik bir iddia olabilir.

Nitekim Russell, sadece somut olarak bakarak olguları tasvir etmekle yetinmeyip, ahlâkî sonuçlara ve değerlere ulaşmıştır. Bu durumda; kötülüğün varlığını kabul etmeyerek dünyaya ve insana "aslında iyidir" diye bakan görüşün metafizik bir iddiada bulunduğu kadar, "aslında kötüdür" diyen görüş de metafizik bir iddiada bulunmuştur. Agnostik olan birinin ise bu iddialar karşısında daha tarafsız olması beklenmektedir.

2.1.7. Russell'ın Ahlaki Kötülüğü Reddi

Ahlaki kötülükte iyi ve kötü kişiye haz ve acı veren şey olarak tanımlanmıştır. Başkalarını da düşünmekle, kendimize ait "iyi" ve "kötü" kavramlarından uzaklaşmak ve düşüncede özgürlük, tek tek bakıldığında kötü gibi görülen doğal olayları, evrenin bütünü üzerine tarafsız bakmak suretiyle "iyi" görmeyi mümkün kılmıştır. Burada Russell'ın diğer metafizikçilerden ve mistiklerden ayrılığı, bir derece farkından ibaret

¹³⁴ B.Russell, **Aylıklığa Övgü**, çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, (Övgü), s.552.

gibi görünüyor; onlar evrenin bütününe iyi derken Russell, dünyayı yarı yarıya iyi kötü olarak ifade etmiştir.

Ahlâkî kötülük problemi insanın irade özgürlüğü ile yakından alakalıdır. Bu sebeple, ahlaki bilgiler ve hükümlerde "istek" önemli bir rol oynar. Russell, ahlak konusunda savunmakta olduğu kuramın, "değerlerin öznelliği" diye anılan öğretinin bir biçimi olduğunu ifade eder. Bu öğretiye göre değerler konusunda ayrı düşünen iki kişi arasında, gerçeğe ilgili bir anlaşmazlık değil, bir beğeni ayrılığı vardır.

Russell, bu öğretinin sonuçları, üzerinde durulmaya değer demektedir. Russell'a göre, ilkin salt bir 'günah' kavramı olamaz, bir adamın günah dediği şeye bir başkası 'erdem' diyebilir; bu kişiler, görüşlerindeki bu ayrılık yüzünden birbirlerinden nefret etseler bile, hiçbiri ötekini yanlış düşündüğüne inandıramaz. Cezalar, suçlunun 'kötü' olduğuna dayanılarak değil, başkalarının kendisini vazgeçirmeyi diledikleri bir yolda davranmış olmasına dayanılarak haklı gösterilebilir. Günahlılar için bir ceza olarak cehennem, bütünüyle akla aykırı düşmektedir.

Russell'a göre, bu öğretilen çıkan ikinci sonuç ise; evrensel amaca inananların, dünyanın iyi olduğu ve böylece ahlakça hayran kalınacak bir amaca yönelmiş olması gerektiği tezi 'değerlerin öznelliği' öğretiline göre yorumlanınca şu anlama gelmektedir: dünyadaki kimi şeyler, bizim hoşumuza gider. Öyleyse bizim beğenimizi taşıyan bir Varlık tarafından yaratılmışlardır, bizim de, Kendisine benzediğimiz, dolayısıyla iyi olan bir Varlık'tır.¹³⁵

Russell, ahlaki hükümlerimizin nesnel olmadığını, bu sebeple, iyi ve kötü kavramlarımızın isteğe bağlı olarak değiştiğini iddia etmektedir. Böylece doğal dünyada olduğu gibi, değerlerin yer aldığı ahlak dünyasında da, iyi ve kötü reddedilmiş olmaktadır.

Ahlaki hükümler, istekle alakalı olduğuna göre, isteğin zamanla ilgisi üzerinde durmamız gerekmektedir. Russell'a göre, zaman kuramdan çok uygulamada, gerçekten çok isteklerimiz yönünde önemlidir. Russell "Kanımca dünyanın daha gerçek bir görüntüsü, nesnelerin dışardaki sonsuzluk dünyasından, zaman akışına girdikleri düşünüldükten elde edilir, zamanı her şeyin acımasız kıyıcısı sayan görüşten değil. Hem

¹³⁵ Russell Din ve Bilim, s.126

düşüncede, hem duyguda bilgeliğin anahtarı, zaman gerçek bile olsa onun önemsizliğini kavramaktır" demiştir.¹³⁶

Russell göre metafizikçiler, zamanın gerçekliğini tümüyle yadsımlar olduğunu düşünmektedirler. Russell ise bunu yapmak kabul etmek istemediğini söylemiştir. Yalnızca yadsımayı ifade eden akıl görüşünü, düşüncede geçmişi şimdi ile aynı gerçeklikte, gelecek ile aynı önemde gören tutumu saklamak istiyorum demiştir.¹³⁷ Zamanın gerçek olmadığını ifade eden görüş, gelecek için umut kaynağı olmaktadır. İnsanların mutluluğunu, düşüncede ve duyguda bilgeliğini gerçekleştirmeye çalışan herkes, zamanın geçiciliği üzerinde duracaktır. İnsanların, anlık refahlarını ya da sıkıntılarını düşünmemesi, geleceği de görmesi, zamanın şu veya bu anında olanı, bencilce iyi veya kötü diye yorumlamaması, Russell'a göre, düşüncede ve duyguda bilgeliğin anahtarı olmaktadır. Russell, "bir felsefî öğretinin gerçekliğini değil de duygusal değerini tartışacak olursak, onun geleceği tahmindeki başarısı, üstünlüğünü garanti edecektir" demiş ve "sonu iyi biten her şey iyidir." Delilini ifade etmiştir.¹³⁸ Russell "Gelecek, iyimserlikle o denli ilişkilidir ki McTaggart'ın kendi iyimserliği, zamanın inkârına dayanmasına rağmen Mutlak'ı, şeylerin gelecekteki bir durumu, bir gün açığa çıkması gereken bir ahenk gibi görmek zorundadır".¹³⁹ Demiştir. Russell'ın böyle bir sonucu kabul etmesi mümkün değildir; O, "madde"nin iyi veya kötü olduğunu reddettiği gibi, "zaman" ın iyi veya kötü olduğunu da reddeder. O'na göre, McTaggart ve Bradley gibi mistikler, kendi "iyi" ve "kötü" kavramlarını madde ve zamana uygulamadıklarını söylemelerine rağmen bu düşünceyi, "gerçeğin iyi olduğu öğretisi" ile kolayca birleştirebilmektedirler. Bu öğreti, geleceği kestirerek, cesaret ve güven vermek, böylece bağlılarına umut dağıtabilmek gücüne sahipse de, bu onun gerçekliğini değil sadece duygusal değerini artırır. Russell, "Platonizmi terk ettiğinden beri kabul edebileceği herhangi bir felsefî doktrinde dini tatmin bulamadığını söylemektedir. O'na göre metafizik, dinin yerini alamaz, alsa da, bu kötü bir metafizik olur. Metafizikte iç rahatlığı arama isteği, büyük ölçüde yanlış muhakeme ve zihin sahtekârlığı meydana getirmiştir".¹⁴⁰

¹³⁶ Russell, Mistisizm, s.35.

¹³⁷ Russell, Mistisizm, s.43.

¹³⁸ Russell, Hristiyan Değilim, s.78.

¹³⁹ Russell, Hristiyan Değilim, s.79.

¹⁴⁰ Russell, Hristiyan Değilim, s.83.

Russell, maddenin iyilik veya kötülüğünü reddettiği gibi, zamanın iyilik veya kötülüğünü reddetmekte, Gerçek'in iyi olduğunu söyleyen metafizikçilerden daha tutarlı olduğunu iddia etmektedir. Bununla beraber O, başkasının kötülüğünü istemeyi doğuran korkudan kurtulmayı, güven ve cesareti artırmayı, gelecekte ümit beslemeyi önermektedir. "Gericiler her yerde korkuya hitap ederler; İngiltere'de Bolşeviklikten korkulmasını; Fransa'da Almanya'dan korkulmasını; Almanya'da Fransa'dan korkulmasını söylerler. Bu çabaların biricik etkisi, korunmak istedikleri tehlikeyi artırmak olmaktadır ".¹⁴¹ Korkunun verdiği panik içinde, zulümlerle artmakta güven ve cesaret kaybolmakta; gelecekte ümit yitmektedir. "Şimdiki halde, çocuklarımıza birbirimizi nasıl öldürmemiz gerektiği öğretilmekte, çünkü birçok bilim adamı, insanlığın geleceğini kendilerinin anlık refahlarına feda etmektedir. Ama insanlar, dış dünyanın fiziksel kuvvetleri karşısında elde etmiş bulundukları hâkimiyeti, kendi tutkuları üstünde de elde ettikleri zaman bu safha geçmiş olacaktır ".¹⁴²

Russell, anlık refahı değil, geleceği göz önünde bulundurmayı uygun görmektedir. Zamanın getirdiği anlık iyi ve kötü, bize korku, panik, güven ve cesaret yitimi ve ümitsizlik bırakabilir. Russell, bilgeliliğin yolunu göstermek istemiştir. Ancak Russell, burada, Gerçek'i zaman dışı ve mükemmel olarak gören metafizikçilerin görüşüne katılmaz. Bunun sebebi olarak, onun mutluluk ve ahlak için içgüdülerin yok sayılmasını değil, eğitilmesini uygun bulduğunu gerekçe gösterebiliriz. Burada beliren bir şüpheyi işaret etmemiz gerekmektedir.

Russell, iyi ve kötü kavramlarımızı terk edip, gerçeği aramamızı önerirken, kendisinin iyi hayat tanımında, bir hayvan canlılığı ve içgüdü temeli görmesi, nasıl bağdaştırılacaktır. İsteklerimizin iyi veya kötü olduğu bir tarafa; onları eğiterek yönlendirmemiz gerektiği tercihini yaptıran nedir? İsteklerin terkedilmesini yahut eğitilmesini öğütleyen öğretiler arasındaki fark, sanıldığı kadar büyük olmayabilir. Ne var ki, yalnızca gerçeği arama düşüncesiyle yola çıktığını söyleyen her iki öğreti, sonunda, birbirlerini antroposentrik bakarak yanıltmış olmakla itham etmektedirler.

¹⁴¹ Russell, Hristiyan Değilim, s.66.

¹⁴² Russell, Hristiyan Değilim, s.72.

SONUÇ

Din Felsefesinin önemli konularından olan "kötülük problemi" çok çeşitli ve farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kötülüğün varlığı, çoğu toplumlara din adamları tarafından özellikle bilgisiz kimselerin muhatap alındığı çevrelerde, Tanrı'ya inanç ve kurtuluş için bir korkutma ve sakındırma aracı olarak kullanılmıştır. Ancak bunun uzantıları üzerinde düşünenler, kötülüğün varlığının, teizmin iddiaları için bir tehlike unsuru taşıdığını ileri sürmüşlerdir. Her ne kadar Hume, Leibniz 'in dünyanın "mümkün olan dünyalar arasında en iyisi olduğu" şeklindeki iddiasını, şimdiye kadar duyulmamış, pek cüretli ve yeni bir iddia olarak tanımlasa da bu, Avrupa'da uzun yıllar sürmüş karanlık bir dönemin kalıtı olarak düşünülebilir. Russell'ın da ifade ettiğinden farklı olarak konu, 19.yy. Nevvton'cu mekanistik dünya görüşünün imkân tanıdığı tabiat kanunu ve gayelilik ile görelilik teorisinden sonra ortaya çıkan gayesizlik ve belirsizlik arasında, duruma göre değişen bir iddia olmakla kalmayıp, doğrusu, felsefe tarihi boyunca tartışılmıştır.

Kötülük probleminin, Tanrı'nın varlığı aleyhine bir kanıt olarak kullanılmasında en etkili itiraz, ahlâkî gerekçelerle yapılan kanıtlamada bulunmaktadır. Ahlaki bir gereklilik olarak Tanrı var olmamalı diyen bir insana, "dogmatik inançsız" diyemeyiz. Ancak, bu kişinin reddettiği Tanrı, eğer söylediği gibi ise O, zaten, Monoteist dinlerin Tanrı'sı olmamaktadır. Bu sebeple kötülük problemi, Tanrı'nın varlığı aleyhine bir kanıt olma özelliğini yitirmektedir.

Nitekim Hughes'un da belirttiği gibi, son yıllarda ağırlık kazanan bir görüşe göre, delilin gücü son derece zayıftır. Özellikle delil, zihnî bir akıl yürütme olarak ileri sürülüp, karşı konulmaz bir güçte olduğu söylenince, delilin zayıflığı ortaya çıkmaktadır.

B. Russell, kötülük kanıtını her ne kadar ahlaki bir gerekçe olarak kullandığını ileri sürse de, tezinin zihni ve mantıki olduğunu da reddetmemektedir. Kaldı ki, sırf ahlaki gerekçelerle iddiayı sürdürmenin, monoteist dinler için bir tehlike ortaya koymamaktadır.

Russell, agnostik olduğunu söylemiştir. Felsefî bir septik için Tanrı'nın varlığına inanmak kadar, inanmamak da, hatta ondan daha fazla, itiraza açıktır. Bu noktada onun, yargıyı askıya alma tavrını göstermesi gerekir. Ancak septik, eğer kötülüğün varlığını

abartılı tasvirlerle ifade ediyor ve buradan, Tanrı'nın sıfatları ve kötülüğün niceliği hakkında, insanın epistemolojik sınırını aşan bazı sonuçlara ulaşıyorsa, onun kanıtlamasında büyük bir tutarsızlık olduğunu ve böylece kanıtının zayıfladığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Epistemolojik hareketin iki ucundaki süje ve obje arasındaki ilişkide, şüphecinin durumu irrasyonalistin durumuna benzemektedir, ikisi de süjedeki iradeyi güçlü kılmaya uğraşmakla, objenin irrasyonalistliğini kabul etmektedirler. Sözgelimi, Hristiyanlıkta genel olarak iman objesinin makul olmadığı kabul edildiği için, inananın kendisini zorlamadan ve güçlü bir iradî çaba ortaya koymadan inanması mümkün değildir. Aynı şekilde şüpheli de, objenin irrasyonalistliğini vurgulamakla beraber, o, kötülüklerin abartılı bir tasvirini vererek Tanrı'nın gücü ve iyiliği aleyhine bir kanıt bulunduğunu iddia etmektedir.

"Bilgi" ve "irade" ahlâkın objektifliği ve bağımsızlığını savunanlarla; "gönüllülük taraftan" olanlar ya da "teistik sübjektivizmi" savunanlar arasında yukardakine benzer bir işlevi görmektedir. Değerlerin, Tanrı da olsa hiçbir iradeye bağlı olmadığını iddia edenler, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini vurgulamışlardır. Teistik sübjektivistler ise, değerleri Tanrı'nın iradesine bağlamışlar ve bağımsızlığın Tanrı'nın iradesini ve gücünü sınırlamak anlamına geldiğini kabul etmişlerdir.

Kötülüğün varlığı ve Tanrı'nın sıfatları, birbirinden ayrılmaz iki konu gibi görünmektedir. Tanrı'nın sıfatları söz konusu olunca, teşbih ya da tenzih yolunu tutanlar farklı sonuçlara ulaşacaklardır. Bize göre Russell, bu konuda tenzihi ve teolojik ahlakı savunanlarla, kötülüğün varlığını; teşbihi ve ahlaki teolojiyi savunanlarla, iyinin bilgi düzeyinde önceliğini vurgulamakla, bir bakıma ikisini birleştirmiştir ama birleştirmesi, ikisinin kabulü bakımından değil, reddi bakımından olduğu için tutarsızdır. Reddedeceği görüşlerin, öncüllerini en başta kabul ettiği için, ulaştığı sonucun kabul edilmesine imkân kalmamaktadır.

Septik ve dogmacı arasındaki fark, sanıldığı kadar birbirinden uzak olmayabilir. Tenzihe yönelen septik ve teşbihe yönelen dogmacı, benzer şeyleri söylüyor olabilirler. Hiçbir felsefi dogmacı, gerek duyumlar ve gerekse bilimin tümü bakımından bazı güçlükler olduğunu ve bu güçlüklerin mantıklı bir yöntem içinde çözümlenemez nitelikte bulunduğunu reddetmez. Hiçbir septik te bu güçlüklerle rağmen, inanmak, düşünmek ve akıl yürütmek, hatta sık sık güven ve emniyetle onaylamak zorunluluğu

altında bulunduğumuzu reddetmez. Öyleyse bunlar arasındaki fark, septiğin alışkanlık ya da eğilimi dolayısıyla güçlükler üstünde dogmacının benzer sebeplerle zorunluluk üstünde ısrar etmesidir. Russell, bunları birleştirme yerine, ayırmıştır.

Kötülük kanıtının ortaya konmasında tabi ve ahlaki kötülüğün abartılı tasvirlerinin ön plana çıktığını görüyoruz. Tanrı kavramından değil de kötülük kavramından başlamanın, bunda etken olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı kavramından başlamanın, "sınırlı Tanrı" anlayışını doğuracağı öne sürülmüştür. Tanrı kavramı, onun iyi olmasını zorunlu kılıyorsa, bu Tanrı'dan bağımsız bir iyiliği kabul anlamına gelir. Eğer x, kötü olduğu için Tanrı onu yasaklıyorsa, bu durumda Tanrı'nın iradesi dışında bir realiteye tabi oluyor demektir. Tanrı, iyiliği, kötülüğü, istediği gibi kullanma özgürlüğüne sahip değilse; övgü ve teşekkür de layık olmayan, kişilik dışı bir varlık olur şeklindeki itirazlar da, Tanrı kavramından başlamanın getirdiği problemlerdir.

Teistik dinler, kötülüğün varlığını tamamen reddetmemişlerdir. Bu dinler, insanı kötülükten çıkarıp "doğru yola, iletmek için var olduklarını söylerler. Eğer dünyada hiçbir kötülük olmasaydı, onların varlığına da gerek kalmazdı. Bu bakımdan kötülük, teizmin inkârı için yeterli kanıt olmak şöyle dursun, teistik dinlerin bir tür varlık şartı olmaktadır.

Russell, Copleston ile yaptığı tartışmada belirttiği gibi, Tanrı'nın varlığının metafizik ile doğrulanabileceğini ve insanın dinî ve ahlâkî hayatına ancak Tanrı'nın anlam verebileceğini reddetmektedir. Bu bakımdan o, fizikî ya da ahlâkî gayeliliği kabul etmemektedir. Böylece, evrenin ve hayatın kendi dışında bir anlamı olmadığını iddia eden Russell, bu anlamda bilginin imkânını reddetmektedir. Russell, görüldüğü gibi varlık bilgisi ve ahlak bilgisi hakkındaki şüphesine rağmen, ahlaki gönüllülük taraftarlarından bu noktadan itibaren ayrılarak, her şeyi Tanrı'nın iradesine bağlayan görüşe ciddi itirazlar getirmiştir. Hatta o, din tanımında, teizm ile iyinin bilgi düzeyinde önceliğini savunmak arasında bağdaştırılamaz bir ihtilaf varmış gibi göstermek suretiyle, dinin, sadece irade düzeyinde önceliğe izin verdiğini belirtmiştir. Bununla beraber, o doğru olduğu için inandığını söyleyenlere saygısı olduğunu söylemekle beraber, bu nokta üzerinde fazla durmamıştır. Kanaatimizce, bunun nedeni, Russell'ın dini reddinin, tıpkı Hume'un şüphesinde olduğu gibi basit bir gerekçeye dayanmasında bulunmaktadır. Hume, Locke ve Clarke'ı okumaya başladıktan sonra, dinî inançta herhangi bir tatmin bulamadı; Russell da J. S. Mill'in Autobiograph'sındaki "Tanrı'yı

kim yarattı?" sorusuyla karşılaşmasından sonra, ilk sebep delilinin ve Tanrı'nın var olduğu iddiasının yanlışlığına kanaat getirdi. Bununla beraber, Hume'un din hakkındaki düşüncelerinin Russell'inkinden daha çok araştırmaya dayandığını ve saygı değer olduğunu söyleyebiliriz.

Russell, metafiziği tamamen reddetmediği için kendi epistemolojik görüşüne uygun bir ahlak anlayışı ortaya koymuştur. Bir ahlak düzeninin cevap bulmak zorunda olduğu madde ve zamanın gerçekliği konusunda, bazı sonuçlara ulaşmıştır. Buna göre; madde ve zamanın önemsizliğini kavramak, bilgeliğin anahtarı olacaktır. Dünyanın kendi dışında başka bir anlamı olmadığını söyleyen Russell'ın, ulaşmış olduğu bu sonuçlar çelişkilidir. Gelecekte umut, güven, cesaret, iyi hayat, mutluluk gibi konularda Russell, dünyaya olduğundan farklı anlamlar yüklemiştir. Ancak, Russell bu konuda içgüdülerimizin, hayatın haz ve acılarının yaşandığı var olmanın dünyasının, gerçek olmadığını, hayal olduğunu söyleyen mistik sezgiye yaklaşmakla beraber, bu dünyanın hayal olmadığını ama geçici sayılmasının gerektiğini söylemekle ayrılır. Madde ve zamanı geçici, önemsiz, saymasına rağmen dünyanın korkunç olduğunu iddia etmesi çelişkilidir. Öyle görünüyor ki Russell, önce dünyanın korkunç olduğunu kabul etmiştir ve bu düşüncenin doğuracağı, ümitsizlik ve karamsarlık ortamına bir çözüm olarak, dünyayı önemsememeyi önermiştir. Burada onun tavrı ılımlı bir kötümser tavrıdır. Dolayısıyla, böyle bir bakış açısından hareket ederek Tanrı'nın olmadığı sonucunu çıkarmanın mümkün olmadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul,1988.

Augustinus, **İtirafılar**, çev. Dominik Pamir, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Aydın, Mehmet, “Ateizm ve Çıkmazları”, **Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, sayı: 1, 1981

Aydın, Mehmet, **Din felsefesi, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları**, İzmir,2002.

Aydın, Mehmet, **Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı Ahlak İlişkisi**, Umran Yayınları, 1981.

Ayer, A.J. ,**Dil, Doğruluk, Mantık**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Metis yayınları, İstanbul, 1984.

Bolay, Hayri, **Felsefe ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Bolay, Hayri, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

Carrel, Alex, **Başarının Sırları**, çev. Refik Özdek, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1991.

Çakmak, Efe (Ed.), **Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Dalkılıç, Bayram, **20.yy’da bir Ateist Bertrand Russell**, Kendözü Yayıncılık, Konya,2000.

Durant, Will, **Felsefe Kılavuzu**, çev. Ender Gürol, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2005.

Ersözlü, Mustafa, **Bertrand Russell’a Göre Kötülük Problemi** (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.

Fromm, Erich, **İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri**, çev. Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1993.

Fromm, Eric, **Psikanaliz ve Din**, çev. Şükrü Alpagut, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990

F. Hourani, Gerorge, **Reason and Tradition in Islamic Ethics**, Cambridge University Press, London, 1985.

Gül, Fikri, **Bertnand Russell'da Bilim, Kültür Bakanlığı Yayınları**, Ankara, 2002.

Gürsoy, Kenan, **J.P.Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

G.C.Field, “Ahlak Felsefesi Nedir?”, çev. Reçep Kılıç, **Felsefe Dünyası Dergisi** , Sayı 4, s.62.

Hughes, Charles, “Theism, Natural Evil and Superior Possible World”, **Philosophy of Religion**, 31, ss. 45-61.

Hick J., Philosophy of Religion, **Prentice-Hall**, inc.Englrwood Clifs, N.J., 1963, s.40.

Hume, David, **Din Üstüne**, çev. Mete Tuncay, İmge Yayınları, İstanbul, 1995.

Işık, Aydın, **Mutlu Bir Karamsardan Din Üzerine**, Lotus Yayınevi, Ankara, 2008.

Işıklar, Erhan, **Tanrı Bilim ve Felsefe Konuşmaları**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.

İmamoğlu, Tuncay, **Bir Tanrı kanıtlaması Olarak Berkeley İdealizmi**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004.

İmamoğlu, Tuncay, “Seneca ve Kötülük”, **Akademi Dergisi**, sayı: 24, 2005, s.84.

Kaya, Mustafa, **Leibniz'in Teodicee'sinde Kötülük Problemi**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

Kisli, Gülsen, **Bertrand Russell ve Din**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006.

Koç, Turan, **Din Dili**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Leibniz, G.W. , **Metafizik Üzerine Konuşma**, çev. Nusret Hızır, İstanbul, 1949.

Mayer, Frederick, **Yirminci Asırda Felsefe**, çev. Vahap Mutal, Hakaret Yayınları, İstanbul, 1974.

Öner, Necati, **Klasik Mantık**, Bilim Yayınları, Ankara, 1986.

Özdemir, Metin, **İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi**, Furkan Yayınları, İstanbul, 2000.

Pazarlı, Osman, **Metinlerle Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964.

Rosenthal, **Felsefe Sözlüğü**, çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.

Russell, Bertrand, **Aylaklığa Övgü**, çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Russell, Bertrand, **Batı Felsefesi Tarihi**, çev. Muammer Sencer, Say Yayınları, İstanbul, 1994.

Russell, Bertrand, **Ben Neden Hristiyan Değilim?** çev. Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.

Russell, Bertrand, **Bilimden Beklediğimiz**, çev. Avni Yakalıoğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1969.

Russell, Bertrand, **Din ve Bilim**, çev. Akşit Göktürk, Say Yayınları, İstanbul, 1990.

Russell, Bertrand, **Din ve Bilim**, çev. Akşit Göktürk, Say Yayınları, İstanbul, 2016.

Russell, Bertrand, **Evlilik ve Ahlak**, çev. Vasıf Erenus, Say Yayın, İstanbul, 1983.

Russell, Bertnand, **Felsefede İlmi Metot**, çev. Hamdi Akverdi, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

Russell, Bertrand, **Mistisizm ve Mantık**, çev. Ayşe Usluata, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972.

Russell, Bertrand, **Russell'dan Seçme Yazılar**, çev. Nilgün Aydoğdu, Dost Kitabevi, Ankara, 2004.

Russell, Bertrand, **Şeytan, Antikeden İlkel Hristiyanlığa Kötülük**, çev. Nuri Plümer, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.

Seneca, **Tanrısal Öngörü**, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1997.

Taslaman, Caner, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2015

Taylan, Necip, **Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu**, Şehir Yayınları, İstanbul, 2000.

Topaloğlu, Aydın, **Tanrı Tanınamazlığın Felsefi Boyutları Teizim ya da Atezim**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001.

Turgut, İhsan, **Felsefenin Temel Sorunları**, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1991.

Yaran, Cafer Sadık, **Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Aklılığı**, Etüt Yayınları, Samsun, 2000.

Yasa, Metin, **Tanrı ve Kötülük**, Elis Yayınları, Ankara, 2003.

Yazoğlu, Ruhattin, **Leibniz'de Tanrı ve Ahlak**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2004.

Watt, W.Montgomery, **İslam Düşüncesinde Teşekkül Devri**, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Umran Yayınları, Ankara, 1981.

Weber, Alfred, **Felsefe Tarihi**, çev. H.Vehbi Eralp, Sosyal Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Werner, Charles, **Kötülük Problemi**, çev. Sedat Umran, Kabakçı Yayınları, İstanbul, 2000.

Akıncıoğlu, Saadet. **Bertrand Russell Düşüncesinde İnsanın Yeri Ve Önemi**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilimdalı Felsefe Bilim Dalı, Ankara 2011.

Kisli, Gülsen. **Bertrand Russell ve Din**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı. Bursa, 2006.

